

Kunskapsöversikt

2024:2

Det andra utanförskapet

En kunskapsöversikt om skuggsamhället i Sverige

Det andra utanförskapet

En kunskapsöversikt om skuggsamhället i
Sverige

Zenia Hellgren

Kunskapsöversikt 2024:2

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

**Delegationen för
Migrationsstudier
Ju 2013:17**

Delmi Kunskapsöversikt 2024:2
Beställning: www.delmi.se
E-post: ju.delmi@regeringskansliet.se
Omslagsfoto: Saad Salim, Unsplash
Stockholm 2024
ISBN:978-91-89701-58-8

Förord

Begreppet "skuggsamhället" har etablerats i Sverige under de senaste åren. Det används för att beskriva den växande grupp av utländska medborgare som lever utanför samhällets skyddsnät, utan uppehållstillstånd och som ofta utnyttjas på arbetsmarknaden. Skuggsamhället är ett laddat begrepp som diskuteras flitigt i politiken och i media. Men vilka är det som ingår i skuggsamhället och hur stort är det egentligen? Hur ser levnadsvillkoren ut för dem som lever sina liv utanför det system som regleras av svenska myndigheter? Samtidigt som olika politiska verktyg föreslås i den nuvarande regeringens Tidöavtal för att komma åt problemen med irreguljär migration till Sverige, noterar vi att skuggsamhället är ett jämförelsevis nytt och inte särskilt uppmärksammat område inom forskningen. Vad kan vi säga om skuggsamhället i Sverige utifrån den forskning som existerar på området?

För att besvara dessa frågor kartlägger denna kunskapsöversikt den befintliga forskning som beskriver skuggsamhället i Sverige utifrån dess omfattning och sammansättning. Den granskar också hur skuggsamhället problematiseras som samhällsfenom inom den befintliga forskningen. Författaren till kunskapsöversikten har gjort en omfattande genomgång och analys av en stor mängd artiklar i vetenskapliga tidskrifter, rapporter från myndigheter och organisationer samt doktorsavhandlingar som berör skuggsamhället i Sverige på olika sätt. Slutsatserna som presenteras är minst sagt angelägna att ta vidare eftersom de så tydligt visar på de kunskapsbrister som finns. Givet att skuggsamhället kan ses som ett kontroversiellt område att ta sig an, är det också viktigt att göra noggranna etiska överväganden om frågeställningar och syfte med den fortsatta forskningen.

Kunskapsöversikten är författad av Zenia Hellgren, doktor i sociologi (Stockholms universitet 2012), lektor i politisk och social teori och senior forskare inom mångfald och migration vid Universitat Pompeu Fabra (Barcelona, Spanien). Arbetet med kunskapsöversikten har följts av Delmis kommittéledamot Anna Lindblad. Vid Delmis kansli har Anna Hammarstedt, Suzanne Planchard och Jenny Bergsten bidragit till granskningen. Som brukligt i Delmi-sammanhang ansvarar författaren själv för kunskapsöversiktens innehåll, slutsatser och rekommendationer.

Stockholm, december 2023

Joakim Palme
Ordförande Delmi

Agneta Carlberger Kundoori
Kanslichef Delmi

Sammanfattning

Den här kunskapsöversikten bygger på en omfattande granskning och analys av befintlig forskning om skuggsamhället i Sverige. Allt som allt har 126 olika underlag som består av artiklar i vetenskapliga tidskrifter, rapporter från myndigheter och organisationer, doktorsavhandlingar, böcker, forskningsprojekt och forskningsbaserade artiklar granskats. Forskning om skuggsamhället är ett jämförelsevis nytt och fortfarande relativt begränsat fält i Sverige, även om antalet studier på området har ökat markant under senare år. Den första publikation som jag hittade på det här området var en rapport från Socialstyrelsen (1999) och dåvarande Statens invandrarverk om barn som lever gömda i Sverige, och den senaste publikationen var en vetenskaplig artikel från mars 2023 om hur papperslösa hanterar sin livssituation på skuggsidan i de nordiska välfärdssamhällena (Kallio & Häkli, 2023).

Kunskapsöversikten är utformad för att uppfylla två kompletterande syften: att söka information för att kartlägga vad vi vet om skuggsamhället i Sverige utifrån den befintliga forskningen och identifiera framtida forskningsbehov, samt att granska de diskurser som används inom det här forskningsområdet. Som framgår av den här kunskapsöversikten ger forskningen nästan undantagslöst uttryck för ett mer eller mindre uttalat systemkritiskt perspektiv, där fokus ligger på de papperslösas utsatthet och mänskliga rättigheter. Samtidigt pågår en politisk utveckling där kampen mot skuggsamhället blivit en alltmer framträdande prioritet och där papperslösas grundläggande rättigheter blir alltmer ifrågasatta. Därigenom framträder en stark kontrast mellan kunskapsproduktionen om skuggsamhället å ena sidan, och migrations- och gränspolitiken å andra sidan. Det tyder på att många policyförslag som berör skuggsamhället och den odokumenterade invandringen inte i första hand grundar sig på befintlig forskning utan bygger på andra premisser, där framför allt migrationspolitiska mål väger tungt.

Ett flertal forskare är tydliga med sin syn på forskningens roll som redskap för att försvara de mänskliga rättigheterna och barnkonventionen när de upplever att migrationspolitiken hamnar i konflikt med dessa (Hermansson m.fl., 2022; Wahlström Smith, 2021; Jolly & Lind, 2021). Ett sådant ställningstagande innebär i sin tur att relationen mellan akademisk forskning och policyrekommendationer problematiseras och väcker frågor om hur ett ökat fokus på policyrelevant forskning påverkar den akademiska friheten (Lind, 2020b).

Samtidigt belyser en stor del av forskningen om papperslösa i Sverige hur deras livssituation i mångt och mycket påverkas av de beslut som tas och de handlingar som utförs inom andra politikområden än migrations- och gränspolitiken, som socialtjänst, boende, skola och sjukvård. Forskningen fyller en viktig funktion i fråga om att öka kunskapen om hur de papperslösas situation ser ut. Ett flertal av de studier som ingår i den här översikten visar också att frågan om papperslösas rättigheter skapar splittring inom myndigheter, så som socialtjänsten. Det finns fortfarande relativt begränsade kunskaper om olika myndigheters roll och interna ställningstaganden som görs av myndigheter, till exempel i fråga om att bistå papperslösa eller tvärtom vara restriktiva med exempelvis tillgången till bistånd i syfte att uppmuntra till återvändande (se t.ex. Nordling & Persdotter, 2021; Wassen, 2018; Lundberg & Spång, 2017; Cuadra & Staaf, 2014; Jönsson, 2014). Det behövs mer forskning om skuggsamhället i Sverige, men först behöver ställningstaganden göras kring vilken sorts forskning som behövs, vilka frågeställningar som ska användas och vilket syftet ska vara. Sådana frågor leder till viktiga etiska överväganden för forskare som tar sig an det här fältet.

Summary

This research overview is based on a comprehensive review and analysis of existing research on the “shadow society”¹ in Sweden. All in all, 126 resources comprised of scientific articles in academic journals, reports from authorities and organizations, doctoral theses, books, research projects and research-based articles have been reviewed. Research on the shadow society is a comparatively new and still relatively limited field in Sweden, although the number of studies in this area have increased significantly in recent years. The first publication that I found on this research topic is a report from the National Board of Health and Welfare (1999) and the Immigration Authority at the time (Statens invandrarverk) about children living hidden in Sweden. The most recent publication is a scientific article from March 2023 about how undocumented migrants manage their life situations whilst living “in the shadows” of Nordic welfare societies (Kallio & Häkli, 2023).

This study was designed to fulfill two complementary purposes: to seek information in order to map out what we know about the shadow society in Sweden based on existing research and to identify future research needs, as well as to examine what discourses are used in this research field. The research overview reflects that existing research almost invariably gives expression to a more or less pronounced system-critical perspective, where focus lies on the vulnerability and human rights of the undocumented migrants. Simultaneously, a political development is underway where the fight against the shadow society has become an increasingly prominent political priority and where the basic rights of the undocumented migrants are increasingly questioned.

In summary, a strong contrast emerges between the production of knowledge about the shadow society on the one hand, and migration and border politics on the other. A majority of the literature on the shadow society is also outspokenly critical of the political development in this area. This indicates that many policy proposals concerning the shadow society and undocumented migration are not primarily based on existing research but are based on other premises, where above all, migration policy goals weigh heavily. A number of researchers are clear with their view on the role of research as a tool for defending human rights and the Convention on the Rights of the Child when

¹ The term “shadow society” is a direct translation of the Swedish term *skuggsamhälle*, which refers to the margins of established society where undocumented migrants lead their lives.

they perceive that migration policies end up in conflict with these rights (Hermansson et al., 2022; Wahlström Smith, 2021; Jolly & Lind, 2021). Nevertheless, such a stance means that the relationship between academic research and policy recommendations can be questioned and raises concerns regarding how an increased focus on policy-relevant research can affect academic freedom (Lind, 2020b).

At the same time, a large part of the research on undocumented migrants in Sweden highlights how their life situations are greatly influenced by the decisions made and the actions carried out in policy areas other than migration and border policy, such as social services, housing, education, and healthcare. This research fulfills an important role in increasing knowledge about the situation of undocumented migrants and about what life looks like at the margins of the migration regime. Several of the studies included in this overview also show that the issue of undocumented migrants' rights creates divisions within authorities, such as the social services. There is still relatively limited knowledge about the role and internal positions of different public authorities, for example, in terms of assisting undocumented migrants or, on the contrary, making it difficult for them to access social benefits with the aim of encouraging return (see e.g., Nordling & Persdotter, 2021; Wassen, 2018; Lundberg & Spång, 2017; Cuadra & Staaf, 2014; Jönsson, 2014). More research is needed on the shadow society in Sweden, but first we need to consider what kind of research is needed, with what questions, and for what purpose. Such questions lead to important ethical considerations for researchers tackling this field.

Innehåll

1. Inledning och syfte.....	11
1.1 Bakgrund	11
1.2 Syfte och frågeställningar.....	12
2. Metod och material	14
3. Resultat.....	17
3.1 Vad vet vi om livet i skuggsamhället?.....	17
3.2 Mellan säkerhetisering och brandväggar: papperslösas rättigheter, hälsa och välfärd.....	21
3.3 Samhällssystemet och dess interna konflikter kring skuggsamhället	32
4. Slutsatser och policyrelevans	36
4.1 Vilken sorts forskning finns om skuggsamhället i Sverige?.....	36
4.2 Framtida forskningsbehov och policyrelevans.....	37
4.3 Avslutande reflektioner kring begreppet "skuggsamhälle" och vilken sorts kunskap om det vi behöver	39
Referenser	40
Forskning som ingår i kunskapsöversikten.....	40
Bilaga 1: Sökmotorer och sökord.....	53
Följande sökmotorer/databaser har använts för att söka efter forskning om skuggsamhället i Sverige	53
Följande sökord har använts	53
Förteckning över tidigare publikationer.....	55

1. Inledning och syfte

1.1 Bakgrund

Begreppet skuggsamhället har etablerats i Sverige under de senaste åren. Det används för att beskriva den växande grupp av utländska medborgare som lever utanför samhällets skyddsnet, utan uppehållstillstånd, och som ofta utnyttjas på arbetsmarknaden under närmast slavliknande förhållanden (Torp, 2020; Elmhorn, 2008). En alltmer otrygg omvärld där konflikter och förföljelse driver människor på flykt, samtidigt som allt fler får avslag på sina asylansökningar men ändå stannar kvar i landet, anges ofta som bakomliggande orsaker (Vamstad & Karlsson, 2022; Wassen, 2018). En växande grupp utländska arbetare utan tillstånd har också tagit sig till Sverige av ekonomiska skäl och arbetar på den svarta arbetsmarknaden för att kunna försörja sig själva och i många fall även familjen i hemlandet (Forte, 2023; Mešić, 2017a, 2017b; Linköpings universitet, 2017). Att återvända är ofta inget alternativ för dessa migranter, oavsett om det är på grund av rädsla för att utsättas för våld, på grund av fattigdom eller av andra skäl. I vissa fall handlar det också om nutida slaveri, där människor låses in, tvingas arbeta och får sina pass konfiskerade eller inte får ut någon lön för sitt arbete och därför saknar resurser för att kunna återvända till hemlandet även om de skulle vilja (Vestin, 2006).

Skuggsamhället är ett laddat ämne där den begreppsapparat som används ofta är ideologiskt färgad och avgörande för vilken typ av insatser som rekommenderas. De som lever i skuggsamhället kan till exempel beskrivas som antingen "papperslösa migranter" eller "illegala invandrare" – begrepp med mycket olika konnotationer och implicita följder i fråga om policyförslag och myndighetsingripande. Ligger fokus till exempel på migranterna själva, betraktade som i första hand utsatta människor i behov av hjälp? Många forskare, journalister, sociala och fackliga aktörer har det här perspektivet. Med ett annat synsätt är man främst intresserad av hur skuggsamhällets existens påverkar det etablerade samhället. I det fallet finns det i sin tur olika infallsvinklar med olika potentiella konsekvenser. En del politiska, fackliga eller mediala aktörer kan till exempel välja att fokusera på upplevda hot mot den svenska välfärdsstaten och arbetsmarknadsmodellen. I den här frågan kan inte minst fackföreningar ha svårt att ta ställning, vilket exempelvis Denis Franks studie av Svenska Byggarbetarförbundet belyser (Frank, 2012). Andra ser i stället frågan som i första hand kopplad till lag och säkerhet. Då betraktas skuggsamhället främst som ett uttryck för kriminalitet och en oacceptabel "undervärld", där "illegala invandrare" ses som lagbrytare och

fokus ligger på utvisning (Orrenius & Zavodny, 2016). Detta är dock ett perspektiv som är ytterst ovanligt inom forskningen om skuggsamhället i Sverige.

1.2 Syfte och frågeställningar

Det huvudsakliga syftet med den här studien är att sammanställa och granska befintlig forskning inom olika fält för att bidra med en kunskapsöversikt och begreppslig analys av forskningen om skuggsamhället i Sverige. Studiens huvudsakliga frågeställning är:

Vad kan vi säga om skuggsamhället i Sverige utifrån den forskning som existerar på området?

Den här övergripande frågeställningen har gett upphov till en rad underfrågeställningar:

- Vad visar den befintliga forskningen om skuggsamhällets omfattning och sammansättning?
- Var finns skuggsamhället, vilka lever där, och under vilka villkor?
- I hur hög utsträckning finns det empiriska data om skuggsamhället i Sverige?
- Vilka luckor finns i den befintliga forskningen?
- Hur problematiseras skuggsamhället som samhällsfenomen inom den befintliga forskningen?

Med **vad vi kan säga om skuggsamhället** avses både den information som forskningen tillhandahåller och vilka diskurser som används, det vill säga *hur* man skriver och talar om skuggsamhället. Använder man till exempel en neutral, objektiv ton, eller är språket färgat av författarens egna värderingar? Ett skenbart neutralt språkbruk kan i sin tur också dölja underliggande ställningstaganden. De begrepp som används är centrala och formar diskursen.

När det gäller de begreppsapparater som används i den här kunskapsöversikten vill jag tydliggöra att jag i min egen forskning använder termerna "papperslös" och "irreguljär" eller "odokumenterad" när jag talar om migranter utan uppehållstillstånd, men aldrig "illegal invandrare".² En människas vistelse kan anses vara illegal, men aldrig själva människan. Väljer man att tala om "illegala invandrare" bidrar man till att skapa en diskurs som avhumaniserar personer i den här juridiska situationen. Detta argumenterade jag för redan när jag inledde arbetet med min doktorsavhandling om politisk mobilisering och kollektiv organisering bland papperslösa och andra migranter år 2004 (Hellgren, 2012). Det är också en begreppsanvändning som följer Europaparlamentets uppmaning.³ Den största delen av forskningen som analyserats i samband med kunskapsöversikten följer denna begreppsanvändning och termen "illegal invandrare" förekommer endast i någon enstaka studie. Kunskapsöversikten återspeglar vilka begrepp som faktiskt används i den svenska forskningen inom det här området. I kapitel 8 i Socialstyrelsens rapport från år 2010, fastställs det att "beteckningen illegala invandrare eller illegala utlänningar riskerar att leda till felaktiga associationer mellan migration och kriminalitet, och den har därför kommit att användas allt mindre" (Envall m.fl., 2010, s. 269).

² I den internationella litteraturen som publiceras på engelska, vilket är fallet med den övervägande delen av alla vetenskapliga publikationer som ingår i den här översikten, används som regel termerna *undocumented migrants* eller *irregular migrants* som på svenska oftast översätts till "papperslösa". Jag har framför allt använt termen "papperslös" i den här kunskapsöversikten, men vid vissa tillfällen förekommer också "odokumenterade" eller "irreguljära", två begrepp som också används i den svenska forskningen om skuggsamhället. Termerna papperslösa, odokumenterade och irreguljära migranter är att betrakta som synonymer.

³ Europaparlamentet (2023-06-18): "European Parliament's resolution of 14 January 2009 on the situation of fundamental rights in the European Union 2004-2008", https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2009-0019_EN.html (2009-02-14).

2. Metod och material

Kunskapsöversikten bygger på skrivbordsforskning, det vill säga sökande efter artiklar, böcker, rapporter och andra källor där skuggsamhället i Sverige undersöks och analyseras. Det här är ett ungt forskningsområde som inte sträcker sig längre bakåt i tiden än ett par decennier och där produktionen är relativt begränsad, vilket gjort det möjligt för mig att ta med all forskning jag hittat på området i översikten. Den första text som hittats är från år 1999 och den senaste är från mars 2023. Ett flertal sökmotorer och sökord har använts för att spåra de publikationer som ingår i forskningsunderlaget.⁴ Några av de publikationer som har analyserats hittades också via källförteckningarna i andra artiklar eller rapporter. Totalt sett ingår 126 forskningsunderlag i kunskapsöversikten och har granskats utifrån frågeställningen.

Forskningsanalysen har genomförts ur två kompletterande perspektiv: i) ett informationssökande perspektiv och ii) ett granskande perspektiv där fokus legat på vilka diskurser som används inom forskningen. Detta innebär att texterna har lästs med två par "glasögon" samtidigt: dels för att samla information om skuggsamhället och de papperslösas livsvillkor, dels för att analysera ur vilket perspektiv forskarna studerar och skriver om skuggsamhället, vilka begrepp de använder och vilka ställningstaganden detta återspeglar. I rapportens resultatdel presenteras resultaten av studien med utgångspunkt i de här båda perspektiven, som i praktiken varit nära sammanflätade eftersom det inte finns någon konkret uppdelning mellan faktabaserad information och diskurs i forskningen.

Det bör också tilläggas att jag har strävat efter att undvika bias i urvalet genom att söka efter forskning inom olika ämnesområden, men som kunskapsöversikten återspeglar återfinns den övervägande delen av all forskning om papperslösa migranter och skuggsamhället inom samhällsvetenskapliga ämnesområden såsom sociologi, socialt arbete, statsvetenskap och socialantropologi. En stor del av forskningen fokuserar på papperslösas rätt till hälso- och sjukvård och ett flertal studier behandlar även mer renodlat medicinska aspekter som sjukdom och dödlighet bland papperslösa.

Framför allt i den forskning som producerats under senare år ser vi även ett ökat fokus på migranternas rättigheter ur ett mer generellt perspektiv, där

⁴ Se bilaga 1 för en lista över de sökmotorer och sökord som använts.

begrepp som gränsdragning (*bordering*),⁵ medborgarskap och säkerhetsisering (*securitization*)⁶ är centrala (se t.ex. Skaarup, 2021; Nordling & Persdotter, 2021; Wassen, 2018; Nordling, 2017; Sager & Söderman, 2017). Ett flertal studier behandlar också fenomenet försvunna ensamkommande barn som väcker stor oro (t.ex. Hammarstedt, 2021; Wahlström Smith, 2018, 2021; Barnombudsmannen, 2017).⁷

Tabell 1. Forskning om skuggsamhället och papperslösa migranter i Sverige 1999–mars 2023

Totalt antal underlag: 126	Ämnesområde
Vetenskapliga artiklar: 65	Samhällsvetenskap: 48
	Hälso- och sjukvård: 17
Doktorsavhandlingar: 10	Samhällsvetenskap: 9
	Hälso- och sjukvård: 1
Böcker: 9	Akademisk litteratur: 3
	Forskande journalistik: 6
Bokkapitel: 4	Samtliga inom samhällsvetenskaplig forskning
Rapporter: 25	Papperslösas situation i Sverige generellt: 4
	Ensamkommande och papperslösa barn: 10
	Rätt till och behov av sjukvård: 9
	Papperslösa på arbetsmarknaden: 2
Forskningsbaserade artiklar: 12	Samhälle och kultur: 10
	Hälsa och medicin: 2
Pågående forskningsprojekt: 1	Inom samhällsvetenskaplig forskning

Anmärkning: De vetenskapliga artiklarna i översikten är refereegranskade artiklar som skrivits av forskarna själva och publicerats i erkända vetenskapliga tidskrifter. Med "forskningsbaserade artiklar" syftas det på 12 artiklar publicerade på hemsidan forskning.se (samt en artikel från *Arena Idé*), där olika universitet eller forskningsinstitut anges som källa och där artikeln bygger på forskning men inte i sig utgör en vetenskaplig publikation. Källa: Författarens sammanställning.

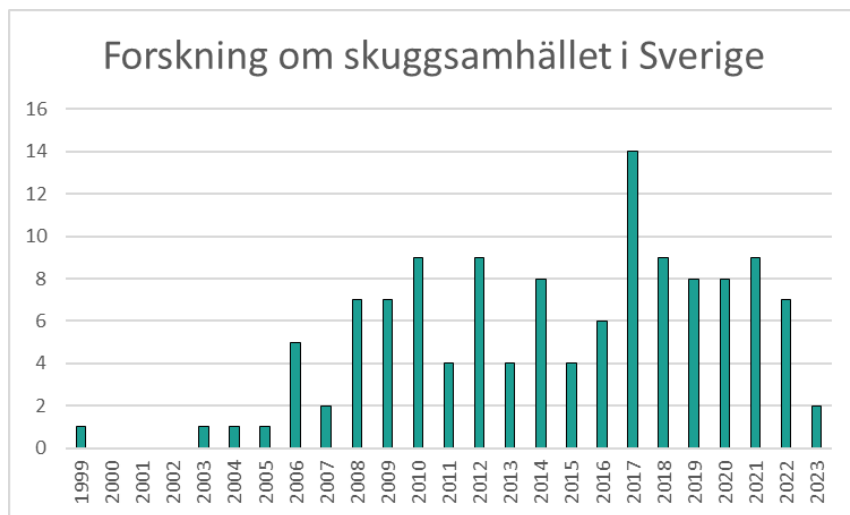
⁵ Begreppet *bordering* används inom den svenska och internationella migrationsforskningen och syftar på olika aspekter av gränsdragning som påverkar migranternas rättigheter och möjligheter att vistas på ett territorium. Det kan till exempel syfta både på gränskontroller och exkludering av papperslösa från olika sociala rättigheter som ett sätt att göra livet i skuggsamhället så svårt som möjligt (Nordling & Persdotter, 2021).

⁶ Begreppet *securitization* syftar på hur en politisk fråga kommer att behandlas som en säkerhetsfråga. Inom migrationsforskningen används begreppet till exempel för att beskriva hur migrationen alltmer kommit att behandlas som ett hot mot säkerheten i Europa (se t.ex. Skaarup, 2021).

⁷ En fullständig litteraturlista finns i slutet av rapporten.

Figur 1. Graf över publikationsår för de forskningsbaserade publikationerna om papperslösa i Sverige 1999–mars 2023 som ingår i översikten.

Antal

Källa: Författarens sammanställning.

3. Resultat

I det här avsnittet ges en sammanställning av det vi vet om skuggsamhället i Sverige utifrån befintlig forskning. Vetenskaplig forskning och rapporter från myndigheter och organisationer har använts både som informationsunderlag och som underlag för en analys av vilken typ av forskning som bedrivs om skuggsamhället i Sverige. Det bör betonas att det finns en viss skillnad mellan den akademiska forskningen och annan information som produceras om skuggsamhället, exempelvis av myndigheter och ideella organisationer. Särskilt ideella organisationer som Röda Korset tar tydligt ställning för de papperslösas rättigheter och betonar deras skyddsbehov, medan den akademiska forskningens former och metoder ställer högre krav på opartiskhet. Samtidigt är en övervägande del av den akademiska forskningen om skuggsamhället också uttalat kritisk mot den situation som råder och inte sällan även mot den rådande migrationspolitiken, främst utifrån ett perspektiv som värnar om mänskliga rättigheter i allmänhet och barns rättigheter och välbefinnande i synnerhet.

3.1 Vad vet vi om livet i skuggsamhället?

En betydande del av den forskning⁸ som bedrivs om skuggsamhället i Sverige fokuserar på att ge en ingående beskrivning av de papperslösa migranternas enorma utsatthet (t.ex. Vamstad & Karlsson, 2022; Wirehag m.fl., 2021; Lind m.fl., 2020; Göteborgs universitet, 2019; Linnéuniversitetet, 2016; Riksbankens Jubileumsfond, 2013; Uppsala universitet, 2012; Lunds universitet, 2011), som enligt en rapport från Röda Korset, "inte hör hemma i ett välfärdssamhälle" (2015, s. 7). En stor del av den vetenskapliga forskningen på området berör också frågor av mer filosofisk karaktär, som det paradoxala i hur människovärdet ska betraktas som universellt, men i praktiken kopplas till rätten att vistas inom ett visst territorium. Den här forskningen pekar på motsättningen mellan det omfattande svenska välfärdssamhället och den svenska traditionen som internationell försvarare av mänskliga rättigheter å ena sidan, och de papperslösas utsatthet å andra sidan (t.ex. Lind m.fl., 2020; Lundberg & Spång, 2017; Ottosson m.fl., 2013; Sigvardsdotter, 2012; Alexander, 2010; Khosravi, 2009, 2010). Vissa har även hävdat att just den avancerade svenska välfärdsstaten, tillsammans med den svenska

⁸ När jag talar om "forskning" utan att specificera om det handlar om akademisk forskning eller t.ex. rapporter eller forskande journalistik, så innebär det att jag syftar på det material som listas i Tabell 1 generellt.

arbetsmarknadsmodellen, gör att papperslösa ofta hamnar i ett djupare utanförskap här än i andra europeiska länder som har mer begränsad välfärd och en större informell arbetsmarknad.

Det kan te sig paradoxalt men förklaras med att en omfattande och generös välfärdsstat förutsätter en noggrann kontroll av vem som har rätt till olika sociala förmåner, medan ett samhälle där invånarna inte kostar staten lika mycket bryr sig mindre om vem som vistas där. I exempelvis Sydeuropa har det också funnits tydliga samband mellan efterfrågan på billig arbetskraft i låglönesektorer och en relativ tolerans av odokumenterad invandring från myndigheternas sida (Kallio & Häkli, 2023; Nielsen, 2016; Hellgren, 2014; Sigvardsdotter, 2012; Hjarnø, 2003). Det finns också forskning som pekar på hur en bestående allmän uppfattning att "systemet fungerar" i Sverige kan leda till ovilja att se det extrema utanförskapet och underblåsa en utspridd uppfattning om att de papperslösa är "brottslingar". Detta är i sin tur en del av förklaringen till varför kampen för de papperslösas rättigheter i så hög grad fokuserat på deras rätt till sjukvård, av humanitära skäl, och inte som i andra europeiska länder där krav på uppehållstillstånd framförts baserat på en uttalad kritik mot gränspolitiken under paroller som "papper åt alla" (Nielsen 2016; Hellgren 2007, 2012, 2014).

I det här avsnittet används forskningen för att granska hur situationen ser ut för de papperslösa i Sverige inom olika områden, såsom utbildning, boende, sjukvård och sociala rättigheter. Därigenom belyses också de motsättningar som råder mellan migrations- och gränspolitiken, som strävar efter att upptäcka och utvisa migranter som saknar formell rätt att vistas i landet, och andra politiska områden som utbildning, hälso- och sjukvård eller socialtjänst.

Vilka är de papperslösa och hur utbrett är skuggsamhället?

Det saknas tillförlitliga uppgifter på hur många papperslösa migranter som vistas i Sverige, och fortfarande används referenser till kapitel 8 i Socialstyrelsens *Social rapport* från år 2010 (Envall m.fl., 2010) som underlag för att uppge en mycket grov skattning på 10 000–50 000, varav 2 000–3 000 antas vara barn (Wirehag m.fl., 2021; Enroth, 2021; Wahlberg m.fl., 2014), även om den verkliga siffran ofta antas vara betydligt högre. Många av dessa migranter är asylsökande som fått avslag på sin ansökan. Just den gruppen finns det statistik över, även om det är oklart hur många som kan ha lämnat landet utan Migrationsverkets eller polisens kännedom.⁹ Andra är migranter som tagit sig till Sverige utan uppehållstillstånd och utan att söka asyl och

⁹ Polisen (2023-11-07): "Verkställighetsärenden 2021", www.polisen.se (2021).

arbetar på den informella arbetsmarknaden, medan ytterligare andra är så kallade "overstayers" som inte lämnat landet efter att deras visum eller uppehållstillstånd slutat gälla. Några är också offer för människohandel och lever i ett slags skuggsamhälle inom skuggsamhället (Vestin, 2006).

Över lag är det brist på deskriptiv forskning som ger en objektiv och faktabaserad överblick av det svenska skuggsamhället i sin helhet och vilka de papperslösa migranterna är. Av naturliga skäl är det förstas svårt att samla in statistik om papperslösa – i synnerhet i ett land som Sverige där de formellt sett "inte existerar" i offentliga register. Skuggsamhällets grad av osynlighet varierar mellan olika länder. I Spanien är det till exempel lättare att skaffa en någorlunda sann bild av det faktiska antalet odokumenterade migranter som lever i landet, eftersom dessa har rätt att folkbokföra sig i den kommun där de bor och därigenom få tillgång till sjukvård och obligatorisk skola för barnen. Siffrorna över antalet folkbokförda i en kommun kan sedan kontrasteras med antalet bosatta som innehar medborgarskap eller uppehållstillstånd, och återstoden antas vara papperslösa (Hellgren, 2014).

I *Social rapport* från Socialstyrelsen understryks just hur bristfälliga de data som finns om den odokumenterade migrationen i Sverige är. Kapitel 8 i rapporten berör skuggsamhället och ägnas framför allt åt de papperslösas levnadsvillkor, där man diskuterar en aspekt som är central också i den här kunskapsöversikten: hur olika politikområden ofta är direkt oförenliga och verkar i motsatt riktning när det gäller papperslösas rättigheter och välfärd (Envall m.fl., 2010). Resten av den här kunskapsöversikten kommer också huvudsakligen att bygga på forskning om papperslösas rättigheter och välfärd, vilken utgör merparten av forskningen om skuggsamhället i Sverige. Först stannar vi dock till en liten stund vid ett särskilt känsligt område inom (den bristfälliga) kartläggningen av skuggsamhället i Sverige: de försvunna migranterna, varav många är minderåriga.

Försvinnanden som den yttersta formen av utanförskap - och som motstånd

Vad döljer sig bakom en siffra i registret när en före detta asylsökande registreras som "försvunnen" och därmed även betraktas som papperslös? Anna Hammarstedt (2021) fokuserar i sin doktorsavhandling på asylsökande som avvikit under asylprocessen, och därmed anses ha *försvunnit* – det vill säga, myndigheterna saknar oftast information om var de befinner sig. Hon använder sig av Migrationsverkets statistik och uppger att 43 473¹⁰

¹⁰ Hammarstedt (2021) betonar samtidigt att siffran inte är tillförlitlig eftersom man inte vet hur många som dyker upp igen efter att de har registrerats som avvikna.

asylsökande registrerades som avvika mellan 2015 och 2020. Hon använder sig också av Länsstyrelsen Stockholms rapport från 2016 som beskriver att i maj 2016, registrerades 1 829 ensamkommande barn som avvika för perioden 2013 till maj 2016, varav tre procent var mellan sju och tolv år gamla. Hammarstedt (2021) lyfter dessutom fram att Sverige har kritiserats av FN:s barnrättskommitté på grund av de många ensamkommande barn som försvunnit här.

I flera myndigheters rapporter beskrivs en alarmerande situation (Socialstyrelsen, 2021; Barnombudsmannen, 2017; Länsstyrelserna, 2017; Länsstyrelsen Stockholm, 2016). År 2015 sökte 35 369 ensamkommande barn asyl i Sverige, vilket var fler än någonsin tidigare. Därefter har antalet minskat successivt och år 2020 sökte 500 ensamkommande barn asyl (Socialstyrelsen, 2021; Länsstyrelserna, 2017). Det saknas uppgifter över eventuella ensamkommande barn som inte söker asyl.¹¹ De flesta av de ensamkommande barnen är pojkar i övre tonåren, men de senaste åren har andelen flickor och yngre barn ökat. Barnen kommer främst från Syrien, Afghanistan, Somalia, Marocko och Eritrea (Socialstyrelsen, 2021; Länsstyrelserna, 2017).

Flera utredningar har gjorts de senaste åren om den särskilda utsattheten hos försvunna barn, ofta ensamkommande minderåriga som exempelvis avviker från familjehem eller gruppboenden (Socialstyrelsen, 2021; Barnombudsmannen, 2017; Länsstyrelsen Stockholm, 2016). De allra flesta av dessa barn återfinns inte, och man vet att risken är stor att de faller offer för människohandel och kriminella nätverk. En del ensamkommande barn som avvikit har även påträffats döda (Barnombudsmannen, 2017). År 2017 rapporterade Barnombudsmannen att 1 456 av de 1 829 försvunna barnen fortfarande var försvunna. De som återfunnits berättar om hemlöshet, övergrepp, stor ensamhet och vad som beskrivs som en över huvud taget omänsklig situation (ibid).

Hammarstedt visar i sin forskning hur samhällets koppling av människovärdet till ett uppehållstillstånd gör att även barn avhumaniseras. Detta blir tydligt när frågan om hur ett barns försvinnande behandlas när barnet är ett " normalt " barn, med medborgarskap och en familj som saknar och söker, ställs i kontrast mot ett asylsökande barns försvinnande som i hög grad passerar obemärkt (Hammarstedt, 2021). Vittnesmålen från ensamkommande barn som avvikit och återfunnits skildrar också den återkommande

¹¹ Det saknas också uppgifter om ensamkommande barn som har gjort anspråk på att vilja ansöka om asyl men har försvunnit innan deras asylansökan har fullföljts med exempelvis foto, fingeravtryck och registrering av asylskäl (se t.ex. Hammarstedt, 2021; Länsstyrelsen Stockholm, 2016).

upplevelsen av att inte vara saknad eller eftersökt av någon (Barnombudsmannen, 2017; Länsstyrelserna, 2017).

Vid sidan av utsatthet och lidande finns det ytterligare en dimension som Hammarstedt tar upp i sin analys: nämligen att försvinnandena också kan uppfattas som en sorts motstånd mot migrationsregimen,¹² där exempelvis tjänstemän inom socialtjänsten menade att migranter genom att "försvinna" i någon mån återtar makten över sina liv (Hammarstedt, 2021). Ur ett sådant perspektiv finns det gemensamma beröringspunkter mellan forskningen om försvunna papperslösa och forskningen om papperslösa som politiska aktörer, även om Hammarstedt också betonar risken att den enorma utsatthet som präglar de här migranternas liv förminsкас när deras aktörskap lyfts fram (och eventuellt överdrivs) (Hammarstedt, 2021).

3.2 Mellan säkerhetsring och brandväggar: papperslösas rättigheter, hälsa och välfärd

En central dimension av forskningen om skuggsamhället gäller de papperslösas rättigheter och hur dessa ofta skiljer sig åt och hamnar i direkt motsättning inom olika politiska områden. Envall m.fl. (2010, s. 268) skriver i kapitel 8 i Socialstyrelsens *Social rapport*:

Olika politikerområden har olika mål. Dessa är inte alltid förenliga med de papperslösas situation. Detta kan leda till svåra dilemman för personal som ska tillämpa lagstiftning inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården, skolan och Migrationsverket.

Det finns också klara skiljelinjer mellan den nationella och den lokala nivån (Spencer, 2017). Till exempel finns det kommuner som väljer att först och främst följa barnkonventionen och socialtjänstlagen, till exempel Malmö stad som valt att ge papperslösa barn samma rätt till försörjningsstöd och bistånd som andra barn som är bosatta där. Det här ger möjligheter att på lokal nivå mildra konsekvenserna av det utanförskap som livet i skuggsamhället innebär. Samtidigt innebär det också en hög grad av godtycklighet, då enskilda kommuner kan välja helt olika tolkningar av de papperslösas rättigheter (Röda Korset, 2015).

Spänningarna mellan olika politikområden är central i en stor del av forskningen, och framstår kanske särskilt tydligt i analysen av de så kallade

¹² Med "migrationsregim" avses i den här översikten hur migrationen regleras och hanteras av de myndigheter som har till uppgift att verkställa migrationspolitiken, så som Migrationsverket och polisen.

"brandväggar" som används av socialtjänsten för att hålla isär oförenliga politiska mål, som hjälp till utsatta barn å ena sidan och utvisning å andra sidan. Brandväggar syftar i det här sammanhanget på en "blockering" av information så att personuppgifter om odokumenterade invandrare inte kan delas mellan till exempel socialtjänsten och Migrationsverket, och så att möjligheterna att utöva invandringskontroll inom socialtjänstens ramar begränsas (Hermansson m.fl., 2022). Det är alltså en sorts motsats till det system som föreslås i den nuvarande svenska regeringens överenskommelse från år 2022, det så kallade Tidöavtalet, och som bemötts med kraftig kritik av offentligt anställda inom ett flertal sektorer som anser att det är ett steg mot ett angiverisamhälle och att det inte ingår i deras arbetsuppgifter att utöva den sortens kontroll.¹³

Resten av det här avsnittet fokuserar på vad forskningen lär oss om papperslösas formella rättigheter och deras möjligheter att få dessa tillgodosedda, deras hälsa och välfärd och deras chanser att kunna leva ett någorlunda drägligt liv.

Papperslösas hälsa och rätten till sjukvård

En jämförelsevis stor del av forskningen om skuggsamhället i Sverige fokuserar på rätten till sjukvård och papperslösas hälsa. Totalt 30 av de 126 publikationer som har granskats i denna översikt fokuserar helt på hälsa, och det är också ett centralt ämne i den samhällsvetenskapliga forskningen om papperslösas rättigheter. Här kan en skiljelinje dras mellan studier som genomfördes före respektive efter lagändringen 2013, då det genom lag (2013:407) om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd, beslutades att även odokumenterade migranter skulle ges rätt till "vård som inte kan anstå."¹⁴ Forskningen om papperslösas hälsa och (brist på) rätt till sjukvård före lagändringen är över lag uttalat

¹³ I Resumé återges den formulering i Tidöavtalet som skapat kraftiga reaktioner: "Kommuner och myndigheter ska vara skyldiga att informera Migrationsverket och Polismyndigheten när de kommer i kontakt med personer som vistas i Sverige utan tillstånd". Där beskrivs också den kampanj som pågår mot lagförslaget, där bland andra Sveriges Läkarförbund, Tandläkarförbundet, Sveriges Lärare, Psykologförbundet, Sveriges universitetslärare och forskare, och Läkare Utan Gränser deltar. Se: Resumé (2023), "Tar ställning mot regeringens förslag – nu hyllas organisationerna", 5 september 2023. Se även: Selberg, R. (2023) "Professionals in Sweden are pushing back hard against a rightwing plan to make them snitch on undocumented migrants". *The Conversation*, 21 september 2023.

¹⁴ I lag 2013:407, kompletterad av lag 2019:958, fastställs det att "utlänningar som vistas i Sverige utan stöd av myndighetsbeslut eller författning" ska ha rätt till "1. vård som inte kan anstå, 2. mödrahälsovård, 3. vård vid abort, och 4. preventivmedelsrådgivning". Däremot specificeras inte vad som betraktas som "vård som inte kan anstå" utan det är upp till den enskilde vårdgivaren att avgöra.

kritisk mot den situation som rådde (t.ex. Biswas m.fl., 2012; Björngren-Cuadra, 2012; Björngren-Cuadra & Cattacin, 2010; Alexander, 2010; Khosravi, 2010; Ohlsson, 2006), där akut sjukvård erbjöds av frivillig vårdpersonal på underjordiska kliniker (Ascher m.fl., 2008). Därefter handlar forskningen om hälsa och sjukvård bland papperslösa främst om odokumenterade migranternas fysiska och psykiska hälsa och vilka faktorer som påverkar denna, där en viktig sådan faktor är den faktiska tillgången till vård.

År 2005 var ett år då mycket uppmärksamhet riktades mot frågan om asylsökandes rättigheter. Medierna rapporterade om de så kallade "apatiska flyktingbarnen" och runt om i landet anordnades demonstrationer med krav på flyktingamnesti av olika frivilligorganisationer och kyrkliga aktörer (Enroth, 2022; Tamas, 2009; Hellgren, 2007). Det året publicerade också Läkare Utan Gränser en uppmärksam rapport, *Gömda i Sverige: Utestängda från hälso- och sjukvård* (2005). Ett år senare besökte FN:s speciella rapportör Paul Hunt Sverige och utdelade skarp kritik för hur avsaknaden av rätt till sjukvård för migranter utan uppehållstillstånd strider mot deklarationen om de mänskliga rättigheterna (FN, 2007). Vård som en mänsklig rättighet, oavsett migrationspolitiken, var också det centrala temat i utredningen *Vård efter behov och på lika villkor: en mänsklig rättighet* (SOU 2011: 48) som publicerades några år senare. I en analys av kampen för papperslösas rättigheter i Sverige som jag själv publicerat drar jag slutsatsen att just fokuset på vård, utsatthet och mänskliga rättigheter – som många kan sympatisera med oavsett åsikter om migrations- och gränspolitiken – varit centralt för att kunna utöka papperslösas rättigheter och till exempel få igenom en tillfällig amnestilag under 2005 (Hellgren, 2014).

År 2013 ändrades alltså lagen så att även papperslösa ges rätt till sjukvård. Barn utan uppehållstillstånd gavs samma rätt till sjukvård som alla andra barn i Sverige, medan begränsningen "vård som inte kan anstå" gäller för vuxna papperslösa. Lagändringen märks i forskningen genom att flera forskare började skriva om vilka konsekvenserna av den här förändringen blivit. Begreppet "vård som inte kan anstå" är avsett att vara mer omfattande än enbart akut vård, men vad exakt som räknas som vård som inte kan anstå ska enligt Socialstyrelsen avgöras i det enskilda fallet av den behandlande läkaren eller tandläkaren (Röda Korset, 2015). När det gäller själva tillgången till vård visar ett flertal studier att den formella rätten till vård som inte kan anstå inte innebär någon garanti för att papperslösa får den vård de är berättigade till. Det har visat sig att hindren för de papperslösas tillgång till vård delvis handlar om bristande kunskaper bland läkare och annan vårdpersonal (Lönnermark, 2018; Gullberg & Wihlborg, 2014). En enkätundersökning från 2018 visar att en majoritet av de 517 läkare och 1 330

läkarstudenter som deltog var osäkra på vilken vård som ingick i formuleringen "inte kan anstå" (Lönnermark, 2018).

Forskningen om papperslösas hälsotillstånd pekar på en hög andel med självmordstankar och begångna självmord (Andersson m.fl., 2021). En stor andel papperslösa dör en för tidig död, där transportolyckor och självmord utgör de vanligaste orsakerna (Wahlberg m.fl., 2014). En majoritet av de papperslösa i en undersökning bland 104 kvinnor och män led till exempel av ångest och depression (Andersson m.fl., 2018). Ett flertal studier visar att papperslösas rädsla för att anges och utvisas om de söker vård utgör ett viktigt hinder (t.ex. Mona m.fl., 2021; Wahlström Smith, 2020). Själva bemötandet inom sjukvården har också funnits vara centralt för hälsotillståndet i sig (Opperdoes m.fl., 2020). En studie visar exempelvis att bemötandet av papperslösa kvinnor i kontakt med mödravården varit avgörande för deras psykiska välbefinnande, där empatisk och lyssnande vårdpersonal lindrade deras ångest medan ett kyligt bemötande i stället förvärrade den (Barkensjö m.fl., 2018).

En studie visar också ett positivt exempel: Karolinska Universitetssjukhusets erfarenhet av att använda *asylkuratorer* som länk mellan de asylsökande eller papperslösa patienterna och sjukvårdspersonalen. Asylkuratorernas uppgift bestod i att arbeta både direkt med asylsökande eller papperslösa patienter och med konsultation till sjukvårdspersonal om vad de bör tänka på i mötet med de här patienterna. Dessutom arbetade de med att bygga samverkan med Migrationsverket och ideella organisationer och att arbeta aktivt med kunskapsspridning. Slutsatserna av studien, som utgår från de ordinarie sjukhuskuratorernas perspektiv, visar att dessa upplevde att projektet ökat kvaliteten på vården för patienterna och kunskapen om de här patienternas behov och rättigheter för vårdpersonalen (Svärd, 2022).

Det finns också forskning som uttalat kopplar papperslösas ohälsa till migrationspolitiken. Åsa Wahlström Smith ställer i sin studie frågan om det överhuvudtaget är möjligt att tala om välstånd hos barn som hotas av deportering. I likhet med Lundberg och Lind (2017) finner hon att barns psykiska och fysiska hälsa såväl som deras materiella välstånd genomgående präglas av rädslan för utvisning och av den livssituation de och deras familjer tvingas till som papperslösa. Uppehållstillstånd vore ur den synvinkeln den enda effektiva "medicinen" (Wahlström Smith, 2020).

Papperslösa barn och rätten till skola

Precis som när det gäller sjukvård markerar en lagändring 2013 ett "före och efter" i fråga om papperslösa barn och ungdomars rätt till utbildning. Den 1 juli 2013 fick papperslösa barn rätt att gå i förskola, grundskola och

gymnasieskola till och med sin 18:e födelsedag.¹⁵ Det finns inte mycket forskning om papperslösa barn i skolan och de flesta publikationerna på området är rapporter från myndigheter och organisationer. En tidig studie från 2006 argumenterar tydligt för alla barns rätt till skola (och en barndom), med utgångspunkten att barns mänskliga rättigheter måste väga tyngre än migrationslagen (Sjögren & Ascher, 2006). Det är argument som återges i utredningen *Skolgång för alla barn* (SOU 2010:5) några år senare, och som ligger till grund för lagändringen 2013. Utredningen argumenterar tydligt för att inkludera även papperslösa barn i rätten till skolgång för alla.

Röda Korset understryker i sin rapport från 2015 att Skolstyrelsen och Socialnämnden före lagändringen hade underrättelseskyldighet, det vill säga en lagstadgad skyldighet att underrätta polisen om man kom i kontakt med en papperslös person. Denna skyldighet avskaffades 2013, samtidigt som papperslösa fick rätt till skola och sjukvård. Det ansågs viktigt att samtidigt säkerställa att papperslösa skulle kunna känna sig trygga när de kom i kontakt med de myndigheter som påverkades av lagändringen (Röda Korset, 2015).

Bestämmelsen om utbildning för barn som vistas i landet utan tillstånd (som tekniskt sett består av en ändring i skollagen 2010:800)¹⁶ är emellertid ingen garanti för att papperslösa barn alltid kan gå i skolan. Skolinspektionen genomförde 2015 en inspektion av hur lagen efterföljs och granskade om och under vilka former papperslösa barn¹⁷ erbjuds utbildning i 30 kommuner. De fann att dessa barn erbjöds skolplats i de allra flesta kommuner, men att belastningen var hög och flera kommuner befarade att de inte skulle kunna fortsätta att garantera rätten till skolgång för papperslösa. De betonar också att det saknas kunskap om hur många papperslösa barn som inte går i skolan (Skolinspektionen, 2015).

Skolan och inte minst skolkuratorerna fyller ofta en viktig funktion som en fristad där de papperslösa barnen tillåts tänka på andra saker än det som tynger dem. Samtidigt är skolan också en plats där de papperslösa barnens utsatthet hamnar i stark kontrast mot deras jämnåriga som lever normala liv. Flera forskare fokuserar på den enorma påfrestning det innebär för de här barnen när deras juridiska situation hamnar i konflikt med deras sociala liv. Något så vardagligt som att bjuda hem en kompis att leka efter skolan kan

¹⁵ Riksdagens betänkande (2012/13: UbU12): *Barn som vistas i Sverige utan tillstånd får rätt till utbildning*.

¹⁶ Regeringsproposition (2012/13:58): *Utbildning för barn som vistas i landet utan tillstånd*.

¹⁷ Även om termen som används är "asylsökande barn utan tillstånd".

vara otänkbart för ett papperslöst barn som ständigt måste dölja sin situation även för närstående för att inte riskera upptäckt och utvisning (Wahlström Smith, 2018, 2021; Malmö universitet, 2020; Göteborgs universitet, 2017; Lind, 2016; Skolinspektionen, 2015; Sigvardsdotter, 2013).

Boende och sociala rättigheter

Det finns inte mycket forskning som fokuserar direkt på de papperslösas boendesituation i Sverige, även om många publikationer som rör andra aspekter av deras livssituation nämner att de ofta bor trångt, tillfälligt och i rädsla för att bli upptäckta. Wirehag m.fl. (2021) pekar på det faktum att siffrorna över hemlöshet i Sverige skulle vara betydligt högre om den "dolda hemlöshet"¹⁸ som är vanlig bland papperslösa togs med i beräkningen. De betonar också att papperslösa migranter lever i situationer som skulle tvinga sociala myndigheter att agera om det inte vore just för att de är papperslösa.

Ataç (2019) tar upp de papperslösas boendesituation ur ett perspektiv som är centralt för analysen av deras sociala rättigheter över lag. Genom att studera hur papperslösa familjer med barn¹⁹ som anses särskilt utsatta ges tillfälligt boende av svenska myndigheter i utbyte mot att de samarbetar med gränspoliserna och accepterar att återvända visar han hur exkluderande policyer blandas med mer inkluderande undantag. I fallet med papperslösas boendesituation hamnar socialpolitiken i direkt konflikt med migrationspolitiken (Ataç, 2019).

Forskningen om socialt arbete med papperslösa illustrerar de här motsättningarna mellan policyområden och olika myndigheters prioriteringar ur flera perspektiv. Cuadra och Staaf (2014) har studerat socialarbetarens möten med papperslösa och finner stora skillnader mellan hur olika socialarbetare hanterar mötet med en papperslös person, där vissa framför allt har det sociala arbetets principer som utgångspunkt medan andra i högre utsträckning vägleds av migrationspolitiska riktlinjer med fokus på att upptäcka och utvisa dem som saknar laglig rätt att vistas i landet. Forskarna menar att de här motsättningarna och graden av godtycklighet i det sociala arbetet som de medför utgör ett hot mot rättssäkerheten (Cuadra, 2015; Cuadra och Staaf, 2014). Jönsson (2014) har i sin tur funnit att socialarbetarens uppfattningar om *vem som förtjänar hjälp* påverkar vem som faktiskt ges

¹⁸ Till exempel att sakna egen bostad men bo tillfälligt hos andra.

¹⁹ Till skillnad mot vuxna asylsökande utan barn som enligt lagen om mottagande av asylsökande (LMA) inte har rätt till boende eller dagarsättning efter att de fått avslag på sin asylansökan och tidsfristen har gått ut. Se: Migrationsverket (2023-11-07): "Ekonomiskt stöd för asylsökande", <https://www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Skydd-och-asyl-i-Sverige/Medan-du-avantar/Ekonomiskt-stod.html> (uppdaterades senast 2022-12-27).

hjälp. Utifrån denna logik ges papperslösa kvinnor och barn hjälp i högre utsträckning än män i samma situation. Jönsson argumenterar i sin forskning för att socialt arbete per definition bör ha en systemkritisk dimension och verka för mänskliga rättigheter och mot globala orättvisor (Jönsson, 2014).

Nordling och Persdotter (2021) betraktar i sin tur det sociala arbetet som en arena för gränsdragning²⁰ i sin studie av ekonomiskt bistånd till papperslösa migranter. Deras fallstudie av Malmö visar att den allmänt hårdare politiska linjen mot flyktingar som antogs efter 2015²¹ har gjort det betydligt svårare för papperslösa att få socialhjälp. Socialarbetare har också i högre utsträckning kommit att "ta på sig gränspolisens uppdrag" och använda bistånd som ett redskap för att villkora sociala rättigheter till samarbete med migrationsmyndigheter²² enligt Nordling och Persdotter (2021).

Hermansson m.fl. (2022) samt Jolly och Lind (2021) fokuserar i stället på det motstånd mot gränsövervakning och invandringskontroll som bland annat socialarbetare kan utöva genom de så kallade brandväggarna.²³ Hermansson m.fl. (2022) föreslår i sin forskning att brandväggar används som ett sätt för socialarbetare att utöva motstånd mot de inre gränskontrollerna, vilka forskarna menar strider mot socialtjänstens uppgift att bistå utsatta människor. Deras forskning är teoretisk-normativ och bygger inte på någon empirisk studie av brandväggar, utan kan i stället betraktas som ett tydligt exempel på forskningens aktivistiska roll i fråga om papperslösas rättigheter.

Jolly och Lind (2021) jämför hur socialtjänsten förhåller sig till brandväggar i Sverige jämfört med Storbritannien och finner tendenser till en motsatt utveckling. De ser att en hårdnande linje mot skuggsamhället i Sverige gjort att brandväggssystemet kommit att ifrågasättas allt mer, i synnerhet efter den kraftiga ökningen av antalet asylsökande under 2015. I likhet med Hermansson m.fl. (2022) menar de att brandväggar kan vara en viktig resurs för

²⁰ Begreppet *bordering* används i den internationella litteraturen.

²¹ För information om de begränsningar som infördes i flyktingpolitiken efter den så kallade flyktingkrisen 2015, se: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2023-11-10), "Flyktingkrisen 2015: Mediernas bevakning och allmänhetens åsikter", <https://www.msb.se/sv/publikationer/flyktingkrisen-2015--mediernas-bevakning-och-allmanhetens-asikter/>. För information om det paradigmskifte mot "en ansvarsfull och restriktiv migrationspolitik" som regeringen initierat sedan 2022, se: Regeringen (2023-11-10), "Regeringens prioritering: Migration och integration", <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/sveriges-nya-migrationspolitik/>.

²² I en svensk kontext avses generellt sett Polismyndigheten och Migrationsverket.

²³ Med "brandväggar" menas i det här sammanhanget hur myndigheter som socialtjänsten kan blockera information, till exempel papperslösa klienters personuppgifter, så att dessa inte delas med andra myndigheter som exempelvis Migrationsverket (Hermansson m.fl., 2022).

socialarbetare, "som kan använda diskretion för att utöva motstånd mot en repressiv migrationsregim på olika nivåer och i olika skala, och för att organisera det politiska arbetet av och för människor som löper risk att utvisas" (Jolly & Lind, 2021).

Den informella arbetsmarknaden – en förutsättning för skuggsamhället?

Relationen mellan den odokumenterade invandringen och den svarta arbetsmarknaden, har traditionellt inte varit lika central i Skandinavien som exempelvis i Sydeuropa (Parusel, 2009; Hjarnø, 2003). Khosravi (2008) beskriver situationen i en rapport från socialtjänsten hur den irreguljära migrationen till Sydeuropeiska länder i första hand består av arbetskraftsinvandring, medan den i Norden är knuten till asylsystemet. Han tillägger att det finns indikationer som visar att majoriteten av irreguljära immigranter i Sverige tillhör kategorin som tidigare sökt asyl men fått avslag.

Det finns inga tillförlitliga uppgifter över hur många papperslösa invandrare som vistas i Sverige av ekonomiska skäl och arbetar svart i landet, men det finns indikationer på att antalet ökat under senare år (Linköpings universitet, 2017). Några tidiga studier som tar upp papperslösas situation inom städbranschen drog uppmärksamhet till frågan för drygt ett decennium sedan och vittnade om en extrem exploatering på den svenska arbetsmarknaden. Till exempel visade det sig att utåt sett seriösa och lagligt registrerade städfirmor använde sig av papperslösa arbetare som utförde själva städningen för en bråkdel av det pris som kunden betalade (Gavanas, 2010; Holmgren, 2008). Kristina Mattssons kritiska reportagebok *De papperslösa och de aningslösa* från samma period beskriver ett Sverige där aningslösheten är stor i det etablerade samhället om villkoren för de papperslösa arbetare på samhällets bottenskikt vars usla arbetsförhållanden och låga löner gör det möjligt att köpa billiga tjänster (Mattsson, 2008).

Selberg (2014) hävdar i sin studie av den ökande segmenteringen på den svenska arbetsmarknaden att utnyttjandet av papperslösa på en parallell arbetsmarknad leder till att hela den svenska arbetsmarknadsmodellen skakas om i grunden. Han menar att de dåliga arbetsförhållandena för papperslösa arbetare inte bara beror på att enskilda arbetsgivare utnyttjar situationen, utan att de är ett resultat av arbetsmarknadslagstiftningen i samverkan med migrationslagstiftningen. Han tar tydligt ställning i frågan och kommer till slutsatsen att arbetslagen bör vägra tyngre än migrationslagen, så att papperslösa ges samma rättigheter på arbetsmarknaden som andra anställda (Selberg, 2014). Tjernberg (2010) framför liknande argument i sin studie av papperslösa på den svenska arbetsmarknaden. Han menar att det

inte är rimligt att upprätthålla en strikt uppdelning mellan den vita och den svarta arbetsmarknaden eftersom båda kan leda till ekonomisk tillväxt och argumenterar för att papperslösa bör ges tillgång till välfärdssystemet på grundval av sin blotta närvaro.

Nedžad Mešićs forskning från 2017 beskriver en växande svart arbetsmarknad där papperslösa utnyttjas under usla villkor, men också hur det solidaritetsarbete som finns i vissa fall är framgångsrikt. Till exempel har fackföreningar och frivilligorganisationer som engagerat sig för papperslösa arbetares rättigheter nått förlikningar mellan arbetsgivare och arbetstagarer (utanför domstol, för att undvika risken för utvisning) (Mešić, 2017a, 2017b; Linköpings universitet, 2017). Ett nyligen påbörjat forskningsprojekt av Sherzod Eraliev (2022) om papperslösa uzbeker som arbetar i Sverige och Finland kommer också att öka kunskapen om skuggsamhällets arbetsmarknad och de olika aktörer som bidrar till de papperslösas utanförskap, eller motsatt, inkludering (Forte, 2023).

Motståndet mot gränspolitiken: papperslösa som sociala och politiska aktörer

Som vi sett hittills handlar forskningen om skuggsamhället till stor del om papperslösas rättigheter, eller avsaknad av sådana, och deras utsatthet inom till exempel hälso- och sjukvård, skola, bostads- eller arbetsmarknad. Här ligger fokus för det mesta på de faktorer som formar de papperslösas livssituation. Sedan finns det forskning som flyttar fokus till de papperslösas egen roll som aktörer. Sigvardsdotter menar till exempel att migranter som "försvinner" i stället för att återvända till sina ursprungsländer efter ett utvisningsbeslut utövar "en sorts motstånd utan koordinering eller planering, en situationsanpassad självhjälptaktik som förhindrar direkt konfrontation med staten"²⁴ (Sigvardsdotter, 2013, s. 530). På ett liknande sätt ser till exempel Vestin (2006) och Khosravi (2010) det som exempel på aktiva överlevnadsstrategier när papperslösa navigerar genom systemet och tvingas bli "fuskare", till exempel genom att ljuga och undvika kontakt med myndigheter för att förhindra att de upptäcks och utvisas. De här strategierna står i skarp kontrast till det flertal studier av hur papperslösas tillgång till vissa rättigheter och förmåner villkoras av att de samarbetar med myndigheterna för att genomföra sin egen utvisning (Marino m.fl., 2022; Ataç, 2019). På så sätt "belönar" samhället den som samarbetar och accepterar utvisning genom (tillfälliga) rättigheter som ett tryggt boende (t.ex. Lind, 2020a; Wassen, 2018).

²⁴ Citatet har översatts från engelska.

Maja Sagers (2011, 2014, 2018) forskning placerar papperslösa asylsökandes erfarenheter i centrum och granskar kritiskt utvecklingen inom svensk migrations- och välfärdspolitik med utgångspunkt i de papperslösas egna upplevelser. Hon finner att papperslösas roll som politiska aktörer gradvis vuxit och normaliserats under senare år genom att deras aktivism har ökat samtidigt som migrationspolitiken blivit mer repressiv. Hennes avhandling från 2011 är också en av de få publikationer i kunskapsöversikten som har ett uttalat genusperspektiv. I likhet med Jönsson (2014) finner Sager (2011, 2014) att papperslösa kvinnors utsatthet ofta är ännu större än mäns, men också att de kan betraktas som mer "värda" än män i samma situation att ges vissa rättigheter så som tillgång till välfärd, åtminstone om de är mödrar.

Jacob Linds (2020b) avhandling om politiken kring odokumenterade barn visar hur de papperslösa barnen i sin vardag ständigt strävar efter att leva så normala liv som möjligt. En slutsats är att utsatthet inte står i motsats till aktörskap. En annan, mer övergripande slutsats som han lyfter fram i sin avhandling är att det är ytterst riskabelt för forskare att rekommendera policybeslut som rör papperslösa. Lind påpekar att en situation där forskare blir alltmer (ekonomiskt) beroende av att samarbeta med statliga institutioner som efterfrågar forskningsbaserade policyrekommendationer medför allvarliga risker för det akademiska oberoendet såväl som för de papperslösas säkerhet. Han menar att forskare bör fundera över vilken idé om staten och statens roll de reproducerar genom sin forskning och vara medvetna om risken att policyrekommendationer som bygger på studier av papperslösa kan leda till ytterligare kontroll och utsatthet för dem. Lind avslutar med att tydliggöra att snarare än att komma med policyrekommendationer hoppas han att hans forskning kan vara av nytta för den politiska kampen för migranternas rättigheter och stärka dem i deras motstånd. På så sätt utgör hans forskning i sig också en del av aktivismen mot migrationspolitiken (Lind, 2020b).

Wahlström Smith (2018, 2021) flyttar fokus till forskarens potential att ge papperslösa barn en politisk röst och utmana vad hon kallar för "utvisningsregimen"²⁵ genom att sprida kunskapen om det stora lidande som barn som lever med ett av- eller utvisningsbeslut upplever och som de ofta inte vågar tala med någon om, inte ens med sina föräldrar. Hon beskriver hur barnens situation dramatiskt försämras i samband med att de, genom att få ett utvisningsbesked som familjen inte kommer att följa, över en natt förvandlas från asylsökande till papperslösa. Det är en förändring som ofta medför akut fattigdom och att mer eller mindre tvingas leva som gömda, med föräldrar som ständigt påminner och oroar sig för risken att upptäckas. En del

²⁵ Översatt från engelskans *the deportation regime*.

papperslösa föräldrar vågar inte låta sina barn gå till skolan och en del papperslösa barn tvingas arbeta svart under usla villkor för att hjälpa till med familjens försörjning. De papperslösa barn som går i skolan berättar i studien om hur de skäms för sin fattigdom och trångboddhet, att inte våga bjuda hem kompisar, och om den ständigt närvarande rädslan för att identifieras som papperslösa och att familjen därmed ska utvisas (Wahlström Smith, 2018).

Söderman (2019) i sin tur fokuserar på teater som en form av motstånd genom en etnografisk studie av det Malmöbaserade projektet *No Border Musical* som genomfördes 2011–2013 på initiativ av lokala aktivister för migranternas rättigheter. Även i hennes arbete är forskarens aktivt deltagande roll central. Flera av skådespelarna i hennes studie var själva papperslösa migranter och Söderman analyserar bland annat hur de genom att uppträda på scen både utmanar gränskontrollerna och samtidigt utsätter sig själva för en stor risk. I en artikel i *Socialvetenskaplig tidskrift* som bygger på samma studie beskriver Söderman och Lundberg hur teatern möjliggjorde ett politiskt aktörskap som de papperslösa skådespelarna inte kan eller vågar framföra i andra sammanhang, som att protestera mot hur de utsatts för rasistisk behandling av polisen. De beskriver också hur teaterprojektet fyllde en gränsöverskridande funktion genom att föra svenska deltagare och forskare närmare de papperslösa migranterna, och pekar på ett behov av "mer och fördjupad kunskap kring hur förutsättningar kan skapas för gränsöverskridande mobilisering i sammanhang av repression och restriktivitet" (Söderman & Lundberg, 2020, s. 307).

Andra exempel på papperslösas aktörskap ges i den forskning som fokuserar på den politiska aktivismen för deras rättigheter. Gunneflo och Selberg (2010) studerar hur papperslösas politiska aktörskap har bidragit till att skapa erkännande av en tidigare betydligt mer osynlig kamp. Nielsen (2016) beskriver vissa framgångar för de papperslösas rättighetsrörelse i Sverige under 2000-talet, och hävdar till exempel att lagändringarna från 2013 som gav papperslösa rätt till vård och skolgång för barn upp till 18 års ålder var resultatet av framgångsrika kampanjer där det synliggjordes att också migranter utan giltigt uppehållstillstånd har dessa mänskliga rättigheter.

På ett liknande sätt har jag själv tidigare studerat aktivismen för papperslösas rättigheter i Sverige och kommit fram till att mänskliga rättigheter-ramen och fokuset på barns utsatthet varit central för att få igenom utökade rättigheter sedan flyktingamnestin 2005 beslutades utifrån humanitära överväganden, medan krav på uppehållstillstånd utifrån en generell "rätt att stanna" inte varit gångbara (Hellgren, 2007, 2012, 2014). Det stämmer överens med Niensens (2016) slutsatser om hur krav på rättigheter kan framställas som "välgörenhet" snarare än faktiska politiska och sociala rättigheter, som i sig

skulle innebära att grunden för formellt medborgarskap och gränspolitik utmanas. Just innebörden av medborgarskap kan också i praktiken vidgas genom att papperslösa tar aktiva beslut, lever sina liv utanför migrationspolitikens ramar, studerar, arbetar, blir politiska aktörer och bygger relationer och samarbeten med andra människor som inte lever i ett skuggsamhälle (Hansen, 2022; Nordling m.fl., 2017; Hellgren, 2014).

3.3 Samhällssystemet och dess interna konflikter kring skuggsamhället

En betydande del av den samhällsvetenskapliga forskningen om skuggsamhället analyserar centrala aspekter av migrations- och gränspolitiken eller konflikterna mellan olika politikområden i den här frågan. Centrala begrepp är bland andra "säkerhetisering" och "utvisningsbarhet"²⁶ (t.ex. Wassen, 2018; Khosravi, 2009). Ett systemkritiskt perspektiv dominerar starkt och ytterst få studier är okritiska gentemot nationella och europeiska migrationspolitiska riktlinjer. Totalt har jag endast kunnat identifiera ett perspektiv som uttalat är i linje med den rådande migrationspolitiken i en av alla forskningspublikationer som granskats för den här översikten. Det är en policyanalys som publicerats av Swedish Institute for European Policy Studies (SIEPS) och där en skarp skiljelinje dras mellan flyktingar och det som författarna kallar för "icke auktoriserade ekonomiska migranter". Författarna, ekonomerna Pia M. Orrenius och Madeline Zavodny tar tydligt ställning för verkställande av migrations- och gränspolitiken ur ett ekonomiskt-politiskt makroperspektiv där detta anses nödvändigt för att samhället ska fungera: "Att avlägsna icke auktoriserade invandrare, inklusive misslyckade asylsökande, är en annan nödvändig del av verkställandet" (Orrenius & Zavodny, 2016, s. 23).

De allra flesta forskare som undersöker det svenska skuggsamhället ur ett systemperspektiv är uttalat kritiska mot migrations- och gränspolitiken. Jacob Lind analyserar till exempel migrationspolitikens konsekvenser för, i synnerhet, papperslösa barn ur ett systemkritiskt perspektiv i ett flertal publikationer (Jolly & Lind, 2021; Lind, 2016, 2019a, 2019b, 2020a, 2020b; Lind & Persdotter, 2017; Lundberg & Lind, 2017). Han pekar på att migrationspolitiken i de flesta europeiska välfärdsstater utmärks av gränskontroller, rasifiering,

²⁶ Utvisningsbarhet är en direkt översättning av engelskans *deportability* som används i svensk och internationell forskning om skuggsamhället och som huvudsakligen publiceras på engelska. *Deportability* syftar på den juridiska situation en papperslös person befinner sig i – hen är utvisningsbar, och kommer sannolikt att utvisas om hen upptäcks och tas om hand av myndigheter.

övervakning, inlåsning och deportering (Lind, 2019a). I sin doktorsavhandling fokuserar han på hur systemet skapar utsatthet:

Jag introducerar konceptet "utsatthet-görande" (vulnerabilisation) i avhandlingen för att fånga hur stater först skapar utsatthet genom fientliga policyer i relation till papperslösa och sen betecknar gruppen som "utsatt" för att till sist använda sig av denna utsatthet (som staterna alltså själva skapat och betecknat) för att rationalisera styrningen av papperslösa barn och familjers mobilitet och territoriella närvaro (Lind, 2020b, s. 4).

I en annan publikation hävdar han att papperslösa föräldrar i statens ögon utsätter sina barn för risk genom att gömma dem, medan staten i föräldrarnas ögon utsätter deras barn för risk genom att försöka utvisa dem (Lind, 2019b). Jag gjorde en liknande observation i min studie av hur olika aktörer uppfattade kampen för papperslösas rättigheter innan de gavs lagstadgad rätt till sjukvård och skolgång år 2013. Enligt ansvariga migrationspolitiker och tjänstemän på bl.a. Migrationsverket och Gränspolisen som intervjuades var de papperslösa föräldrarnas "beslut" att gömma sina barn oansvarigt. De intervjuade menade att det enda skälet att överväga utökade rättigheter till papperslösa barn var att de inte skulle "straffas" för sina föräldrars "misstag" (Hellgren, 2012, 2014). Det stämmer överens med Linds (2019b) analys av hur papperslösa barns rättigheter försvarats på bekostnad av föräldrarnas rättigheter. Han tar bland annat upp hur den förre migrationsministern (f.n. utrikesminister) Tobias Billström 2013 uttalade åsikten att papperslösa föräldrar genom att hålla sig undan utvisning har tagit sina barn som gisslan (Lind 2019b; se även Sager, 2014).

Ett flertal forskare beskriver en hårdnande utveckling där villkoren blivit tuffare för papperslösa i Sverige under de senaste åren (t.ex. Nordling & Persdotter, 2021; Nordling, 2017; Lundberg & Strange, 2017; Lundberg & Spång, 2017). Nordling (2017) samt Lundberg och Spång (2017) pekar på hur välfärdspolitiken i allt högre grad kommit att användas för så kallade inre gränskontroller. Ett exempel på vad detta innebär i praktiken ges i Vanna Nordling och Maria Persdotters (2021) studie av hur socialtjänsten i Malmö successivt blivit hårdare i sin bedömning av ekonomiskt bistånd till papperslösa sedan 2015, efter att ha varit den första svenska kommun som givit papperslösa tillgång till socialbidrag. Författarna menar att en mer restriktiv tillämpning eller indragning av sociala förmåner kan tolkas som en form av inre gränskontroll, där konsekvenserna blir att papperslösa tvingas ut ur samhället. Från kommunens synvinkel kan frågan vara om de vill "uppmuntra" papperslösa till att stanna genom att vara generösa i sin tillämpning av de lagar som finns och så långt det är möjligt ge de

papperslösa tillgång till olika välfärdsförmåner eller om de genom vad Nordling och Persdotter (2021) beskriver som en indirekt gränspolitik, i stället försöker få papperslösa migranter att söka sig till andra kommuner eller helt enkelt ge upp och acceptera utvisning.

I det här sammanhanget blir relationen mellan olika politikområden fullständigt avgörande för de papperslösas rättigheter och möjligheter att kunna stanna och leva i landet trots sin utsatthet och "utvisningsbarhet" (Lind m.fl., 2020; Lundberg & Spång, 2017). Accepterar olika myndigheter och samhällsinstitutioner som socialtjänst, vård och skola att utföra inre gränskontroller om så krävs eller tillgodoser de papperslösas rättigheter i egenskap av till exempel elever, patienter, föräldrar och barn i behov av stöd? Relationen mellan migrations- och gränspolitiken och de politikområden som i olika hög grad möjliggör de papperslösas tillvaro i landet framstår som paradoxal i forskningen och är en fråga som delar samhället. Olika myndigheter såväl som enskilda handläggare och andra på individnivå kan få en avgörande betydelse för hur möjligheterna att leva i skuggsamhället – och hur mycket "skugga" detta innebär – ser ut (Hermansson m.fl., 2022; Nordling & Persdotter 2021; Lind, 2019a, 2019b, 2020a; Lind & Jolly, 2019).

De så kallade brandväggarna inom socialtjänsten som tidigare diskuterades är ett tydligt exempel på hur olika politikområden kan verka i motsatt riktning, och hur individer kan välja att tillämpa lagar så att den "säkerhetsisering" som sker på en övergripande nivå motverkas på den lokala nivån och gränser förflyttas (Hermansson m.fl., 2022; Lind & Jolly, 2019). När till exempel barnkonventionen och migrationspolitiken hamnar i konflikt (Barnombudsmannen, 2017) – anser vi då att det är barnkonventionen som hindrar verkställandet av migrationspolitiken, eller migrationspolitiken som strider mot barnkonventionen? Andersson (2012) finner i sin analys att FN:s barnkonvention har påverkat svensk politik och lagstiftning i fråga om utökade rättigheter till hälsovård för papperslösa barn (före lagändringen 2013), men också att barnkonventionen fått ge vika när uppfattningen varit att ytterligare rättigheter skulle äventyra statens möjlighet att kontrollera invandringen. Ottosson, Eastmond och Schierenbeck (2013) i sin tur finner stora motsättningar mellan barns (universella) rättigheter och migranternas (begränsade) rättigheter och argumenterar för att barns universella rättigheter måste väga tyngst.

Relationen mellan statens mål att kontrollera vem som vistas på dess territorium å ena sidan och värnandet om de mänskliga rättigheterna i allmänhet och barns rättigheter i synnerhet å andra sidan, framstår enligt forskningen som en ständigt pågående dragkamp. I ett land som Sverige med dess tradition av en "god stat" som värnar om utsatta människor ter det sig

symptomatiskt att ett humanitärt språkbruk används i samband med till exempel inlåsning och utvisningar. Detta har bland annat beskrivits av Wassen (2018) som en form av dold säkerhetsisering.

Lind (Malmö universitet, 2020) beskriver kontrasten med exempelvis Storbritannien, där syftet varit att skapa en ogästvänlig miljö för att få papperslösa personer att lämna landet. I Sverige, menar han, har i stället utvisningar motiverats med att det är för personens eget bästa: "Det påstås till exempel i statliga utredningar att det är en humanitär insats att deportera personer. I Sverige säger vi "det är för ditt eget bästa som du ska åka hem"" (Lind, citerad i en artikel av Malmö universitet, 2020). Han understryker dock att skillnaderna minskat och att tonen har hårdnat även i Sverige, vilket diskussionen om inre gränskontroller i form av indragna välfärdsförmåner tidigare i det här avsnittet också belyser.

Avslutningsvis finns det ytterst lite forskning om ställningstaganden och handlingar bland de yrkesutövare som har som sin främsta uppgift att upprätthålla gränskontrollerna och se till att utvisningar verkställs. Jag har endast funnit en sådan publikation i den här granskningen: Skaarups empiriska studie av vad hon definierar som vardagligt utförande av biopolitik²⁷ och övervakning på gränsstationen Hyllie i Malmö. Skaarup (2021) beskriver övervakningspersonalens hållning som en "mild, normaliserad omänsklighet". Hon finner bland annat att gränskontrollanterna ofta agerar godtyckligt och att människor behandlas olika utifrån hudfärg och andra etniskt relaterade faktorer, samt att de tillämpar sina egna, subjektiva uppfattningar om vem som förtjänar hjälp i sin behandling av asylsökande (ibid).

²⁷ Biopolitik är ett kritiskt begrepp som utgår från den franska filosofen Michel Foucaults analys, där begreppet likställs med "livsstyrning". I korthet kan det förklaras som den politiska kontrollen över befolkningen, till skillnad från till exempel den politiska kontrollen över ett territorium. Se t. ex.: Nilsson, J & Wallenstein, S-O. (2013). *Foucault, Biopolitics and Governmentality*. Södertörn University, Huddinge.

4. Slutsatser och policyrelevans

Målet med den här kunskapsöversikten är att kartlägga vad vi vet om skuggsamhället i Sverige utifrån den befintliga forskningen samt att analysera innehållet i forskningen och identifiera framtida forskningsbehov. I det här avslutande avsnittet kommer jag först att sammanfatta forskningen som finns på området och vad den lär oss. Därefter använder jag den insamlade kunskapen om skuggsamhället för att identifiera luckor och framtida forskningsbehov. Avslutningsvis diskuterar jag begreppet "skuggsamhälle" som sådant och eventuella risker med att definiera forskningsbehov på det här området, i synnerhet om det sker med syftet att skapa underlag för politiska beslut.

4.1 Vilken sorts forskning finns om skuggsamhället i Sverige?

En övergripande, bred frågeställning vägledde min uppgift: *Vad kan vi säga om skuggsamhället i Sverige utifrån den forskning som existerar på området?*

Den här frågan besvarades på två sätt: dels genom att granska den befintliga forskningen för att samla information om skuggsamhället i Sverige, dels genom att granska vilka diskurser om skuggsamhället som används i forskningen för att undersöka hur skuggsamhället som samhällsfenomen beskrivs och problematiseras. I praktiken genomfördes de båda uppgifterna parallellt eftersom de också är nära sammanflätade i forskningen – det finns ingen tydlig uppdelning mellan fakta och diskurs och heller ingen stor spridning mellan olika diskurser. Som framgår genom hela kunskapsöversikten dominerar ett mer eller mindre uttalat systemkritiskt perspektiv, där fokus ligger på de papperslösas utsatthet och mänskliga rättigheter. Inte sällan tar forskarna tydligt ställning för de papperslösas rättigheter, i vissa fall är de även tydliga med att detta i sig är ett viktigt syfte med forskningen (se t.ex. Hermansson m.fl., 2022; Jolly & Lind, 2021).

En stor del av kunskapsproduktionen om skuggsamhället i Sverige handlar om papperslösas hälsa och rätt till, eller faktiska tillgång till, vård. Utifrån den forskning som finns kan vi göra oss en relativt god bild av de papperslösas fysiska och psykiska hälsa, som är avsevärt sämre än hos den övriga befolkningen. Andra centrala forskningsområden är de papperslösas sociala situation, som präglas av fattigdom, otrygghet och undermåliga

boendeförhållanden, samt deras tillgång till sociala rättigheter där en hög grad av godtycklighet återfinns och skillnaderna i praxis kan vara stora mellan olika kommuner. Forskningen vittnar om ett stort lidande hos papperslösa barn, som ofta kämpar för att leva så "normala" liv det går med skolgång och kompisar samtidigt som de ständigt försöker dölja familjens situation för att undvika upptäckt och utvisning. Forskningen visar också på de spänningar som uppstår mellan myndigheter som socialtjänsten och Migrationsverket och som i sin tur ger upphov till interna motsättningar inom de sociala myndigheterna. Tjänstemän har olika uppfattningar och vissa väljer att samarbeta med Migrationsverket och polisen i utvisningsärenden medan andra ser detta som oförenligt med deras uppdrag. En central och övergripande slutsats av kunskapsöversikten är att forskningen synliggör och fördjupar förståelsen av de djupa motsättningar som präglar både synen på skuggsamhället och de faktiska möjligheter som finns att leva där. Kanske kan man säga att just motsättningarna mellan olika perspektiv och ideologiska ställningstaganden bland myndighetsutövare och andra som möter papperslösa i sitt arbete till stor del definierar tillvaron för den som lever i skuggsamhället.

Kontrasten mellan forskningen om skuggsamhället å ena sidan och migrations- och gränspolitiska riktlinjer å andra sidan löper som en röd tråd genom den här kunskapsöversikten. Det leder till antagandet att policy och lagförslag som berör skuggsamhället och den odokumenterade invandringen för närvarande inte i första hand grundar sig på befintlig forskning utan bygger på andra premisser, där framför allt migrationspolitiska mål väger tungt. Den forskning om skuggsamhället som har en tydlig koppling till policy berör istället främst andra politikområden, som socialtjänst, boende, skola och sjukvård. Här fyller forskningen en viktig roll både i fråga om att öka kunskapen om hur de papperslösas liv vid sidan av migrationsregimen ser ut och hur olika yrkesgrupper kan agera i mötet med dem. Forskningen har också spelat en viktig roll för att uppmärksamma papperslösas avsaknad av rätt till sjukvård och vilka konsekvenser det fick, och bidragit till lagändringen som utökade rätten till vård och skola år 2013. Det är ett exempel på hur forskningen just genom sitt systemkritiska perspektiv kan bidra till att lagar och policyer förändras.

4.2 Framtida forskningsbehov och policyrelevans

När det gäller fakta om skuggsamhället speglar forskningen de begränsade kunskaper som finns om dess utbredning, till exempel i fråga om hur många papperslösa som lever i Sverige och hur många av dem som kommit till landet av ekonomiska skäl, eller hur många som jobbar på den svarta

arbetsmarknaden och under vilka villkor. Vidare finns det ytterst begränsade kunskaper om papperslösa barns situation i svenska skolor. De oroväckande uppgifterna att ett stort antal papperslösa barn försvinner och inte kommer till rätta visar också på ett behov av uppföljning för att öka kunskapen om vart de här barnen tar vägen och vad som kan göras åt situationen.

Bristen på statistik om skuggsamhället över lag är en konkret kunskapslucka som är svår att fylla, delvis just på grund av de papperslösas avsaknad av rättigheter i Sverige. I ett land som exempelvis Spanien, där också papperslösa tillåts folkbokföra sig i den kommun där de är bosatta och därmed få ett sjukvårdskort, är det lättare att ta fram någorlunda tillförlitliga siffror (Hellgren, 2014). Samtidigt finns det naturligtvis tänkbara risker med att skapa register över papperslösas namn och bostadsadress, om dessa till exempel skulle vara tillgängliga för Migrationsverket och Gränspolisens. Det är ett dilemma som återigen synliggör hur papperslösas levnadsvillkor präglas av motsättningar och i grunden oförenliga uppdrag. En del av samhället strävar efter att minska de papperslösas utsatthet, se till att mänskliga rättigheter och barnkonventionen efterlevs samt i praktiken *möjliggöra livet i skuggsamhället*, medan en annan del av samhället har till uppgift att kontrollera, eftersöka, frihetsberöva och utvisa, med andra ord *omöjliggöra livet i skuggsamhället*.

Samtidigt som det finns relativt mycket forskning som fokuserar på myndigheters och offentligt anställdas relation till de papperslösa så saknas det fortfarande mer systematiska kartläggningar och analyser av hur svenska kommuner och myndigheter förhåller sig till skuggsamhället, inte minst när det gäller de etiska dilemman som de ställs inför. Vid hur många socialtjänster i Sveriges alla kommuner väljer man till exempel att tillämpa så kallade "brandväggar", det vill säga att blockera information om papperslösa så att andra myndigheter inte kan ta del av den? Vilka interna förhandlingar förekommer och hur tas beslut i sådana frågor? Det är bara några exempel på frågor som framtida forskning skulle kunna ta itu med, även om sådana frågeställningar också tvingar forskaren att noggrant fundera kring såväl sitt eget syfte som forskningens oberoende i förhållande till politiska målsättningar.

4.3 Avslutande reflektioner kring begreppet "skuggsamhälle" och vilken sorts kunskap om det vi behöver

Till sist vill jag avsluta den här diskussionen med att ifrågasätta begreppet skuggsamhälle som sådant. *Skuggsamhälle* för tankarna till en mörk undervärld, ett parallellt samhälle på skuggsidan om de andra, "de normala". Man föreställer sig lätt de som vistas där som en sorts skuggfigurer, inte riktigt mänskliga på samma sätt som vi andra. På många sätt stämmer den dystra beskrivningen – tillvaron för papperslösa i Sverige är, som forskningen visar, präglad av en enorm utsatthet, utnyttjande och övergrepp, förlorade barndomar, godtycklighet, stort psykiskt och fysiskt lidande, till och med för tidig död. Men människor som av olika skäl saknar uppehållstillstånd lever också mitt ibland oss, i många fall liv som skulle kunna betraktas som relativt "normala" om det inte vore för den ständigt närvarande rädslan att upptäckas och utvisas. Papperslösa studerar, arbetar, blir förälskade och bildar familj, knyter vänskapsband med såväl etniska svenskar som andra invandrade med eller utan papper, och de engagerar sig politiskt för att öka chanserna att kunna forma sin egen framtid. Förhållningssättet till deras situation drar för närvarande en skarp skiljelinje mellan de som försvarar migrationsregimen och de som protesterar, de som i sina yrkesroller till exempel vägrar att utföra inre gränskontroller. Som framgår av den här kunskapsöversikten finns det fortfarande relativt begränsade kunskaper om olika myndigheters roll och interna ställningstaganden, till exempel i fråga om att bistå papperslösa eller tvärtom vara restriktiva med exempelvis tillgång till bistånd i syfte att uppmuntra till återvändande. Åter igen: mer forskning behövs om villkoren för den som är papperslös i dagens Sverige, men vissa tvivel uppstår också. Vilken sorts forskning behövs, med vilka frågeställningar och i vilket syfte? Sådana frågor leder till viktiga etiska överväganden för forskare som tar sig an det här fältet.

Referenser

Forskning som ingår i kunskapsöversikten

Vetenskapliga artiklar

Alexander, S. (2010). Humanitarian bottom league? Sweden and the right to health for undocumented migrants. *European Journal of Migration and Law*, (2) 12, 215-240.

Andersson, H. E. (2012). International conventions and the regulation of migration: The convention on the rights of the child and Sweden. *International Journal of Children's Rights*, (20) 1, 122-140.

Andersson, H. E. & Nilsson, S. (2011). Asylum Seekers and Undocumented Migrants' Increased Social Rights in Sweden. *International Migration*, (49) 4, 167-188.

Andersson, L. M. C., Hjern, A. & Ascher, H. (2021). Suicidal thoughts among undocumented migrants in Sweden. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, (17) 2, 105-118.

Andersson, L., Hjern, A. & Ascher, H. (2018). Undocumented adult migrants in Sweden: mental health and associated factors. *BMC Public Health*, (18) 1369: <https://doi.org/10.1186/s12889-018-6294-8>.

Ascher, H., Björkman L., Kjellström, L. & Lindberg T. (2008). Diskriminering av papperslösa i vården leder till lidande och död. Nytt lagförslag hot mot patienterna, vården och samhället. *Läkartidningen*, (105) 8, 538-541.

Ataç, I. (2019). Deserving Shelter: Conditional Access to Accommodation for Rejected Asylum Seekers in Austria, the Netherlands, and Sweden. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, (17) 1, 44-60.

Barkensjö, M., Greenbrook, J., Rosenlundh, J., Ascher, H. & Elden, H. (2018). The need for trust and safety inducing encounters: a qualitative exploration of women's experiences in relation to seeking perinatal care as undocumented migrants in Sweden. *BMC Pregnancy Childbirth*, (18) 217: <https://doi.org/10.1186/s12884-018-1851-9>.

-
- Biswas, D., Toebes, B., Hjern, A., Ascher, H. & Norredam, M. (2012). Access to health care for undocumented migrants from a human rights perspective: A comparative study of Denmark, Sweden, and the Netherlands. *Health and Human Rights*, (14) 2, University of Groningen Faculty of Law Research Paper 04/2012: <https://ssrn.com/abstract=2334146>
- Björngren Cuadra C. (2012). Irregular migrants challenging policy hierarchies and health professions: The case of Sweden. *Journal of Hospital Administration*, (1) 2, 34-41.
- Björngren Cuadra, C. & Staaf, A. (2014). Public Social Services' encounters with irregular migrants in Sweden: amid values of social work and control of migration. *European Journal of Social Work*, (17) 1, 88-103.
- Cuadra, C. (2015). Encounters With Irregular Migrants in Social Work: "Collateral Damage" and Reframing of Recognizability in Swedish Public Social Services. *Journal of Refugee Studies*, (13) 3, 302-320.
- Cuadra C. (2012). Irregular migrants challenging policy hierarchies and health professions: The case of Sweden. *Journal of Hospital Administration*, (1) 2, 34-41.
- Enroth, N. (2021). EU citizens and undocumented migrants in the news: quantitative patterns of representation in Swedish news media 2006-2016. *Nordic Social Work Research*, (12) 5, 749-762.
- Ekendahl, M., Karlsson, P. & Minas, R. (2018). EU citizens begging and sleeping rough in Swedish Urban Areas: social work perspectives on problems and target groups. *Nordic Social Work Research*, (10) 2, 186-197.
- Frank, D. (2012). State, Union and Unauthorized Migrants: A case study of deportation policy in Sweden. *Nordic Journal of Migration Research*, (2) 4, 298-307.
- Godoy-Ramirez, K., Byström, E., Lindstrand, A., Butler, R., Ascher, H. & Kulane, A. (2019). Exploring childhood immunization among undocumented migrants in Sweden - following qualitative study and the World Health Organizations Guide to Tailoring Immunization Programmes (TIP). *Public Health*, 171, 97-105.
- Gullberg, F. & Wihlborg, M. (2014). Nurses' experiences of encountering undocumented migrants in Swedish emergency healthcare. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, (10) 3, 148-158.

Gunneflo, M. & Selberg, N. (2010). Discourse or merely noise? Regarding the disagreement on undocumented migrants. *European Journal of Migration and Law*, (12) 2, 173-191.

Hansen, C. (2022). Migrants and Swedish Activists in Solidarity: Pro-Asylum Activism as a Pathway of Political Socialisation in Malmö. *Nordic Journal of Migration Research*, (12) 4, 452-468.

Hellgren, Z. (2014). Negotiating the Boundaries of Social Membership. Undocumented Migrant Claims-Making in Sweden and Spain. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, (40) 7-8, 1175-1191.

Hermansson, L., Lundberg, A. & Scott, H. (2022). Firewalls: A necessary tool to enable social rights for undocumented migrants in social work. *International Social Work*, (65) 4, 678-692.

Hjern, L.M.C. & Ascher, H. (2018). Undocumented adult migrants in Sweden: mental health and associated factors. *BMC Public Health*, (18) 1369: <https://doi.org/10.1186/s12889-018-6294-8>.

Jolly, A. & Lind, J. (2021). Firewalls as a resource for resistance: separating border policing from social service provision in Sweden and the UK. *Nordic Social Work Research*, (11) 2, 183-196.

Jørgensen, M.B. & Meret, S. (2012). Framing Scandinavian Conceptualizations of Irregular Migration. *Nordic Journal of Migration Research*, (2) 4, 289-297.

Jönsson, J. H. (2014). Local reactions to global problems: undocumented immigrants and social work. *British Journal of Social Work*, (44) 1, 135-152.

Kallio, K. P. & Häkli, J. (2023). Trapped in (In)visibility: Contested Intercorporeality in Undocumented Migrants' Lives. *Geopolitics*, DOI: 10.1080/14650045.2023.2189105.

Khosravi, S. (2010). An Ethnography of Migrant 'Illegality' in Sweden: Included Yet Excepted? *Journal of International Political Theory*, (6) 1, 95-116.

Khosravi, S. (2009). Detention and Deportation of Asylum Seekers in Sweden. *Race & Class*, (50) 4, 38-56.

Lind, J. (2020a). The Continuous Spatial Vulnerability of Undocumented Migrants: Connecting Experiences of "Displaceability" at Different Scales and Sites. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, (19) 1, 385-396.

-
- Lind, J. (2019a). Governing vulnerabilised migrant childhoods through children's rights. *Childhood*, (26) 3, 337-351.
- Lind, J. (2019b). Sacrificing parents on the altar of children's rights: Intergenerational struggles and rights in deportability. *Emotion, Space and Society*, 32, DOI: 10.1016/j.emospa.2018.07.001
- Lind, J. (2016). The duality of children's political agency in deportability. *Politics*, (37) 3, 1-14.
- Lind, J. & Persdotter, M. (2017). Differential Deportability and Contradictions of a Territorialised Right to Education. A Perspective from Sweden. *Movements Journal*, (3) 1, 51-69.
- Liu, C., Wall-Wieler, E., Urquia, M., Carmichael, S. L. & Stephansson, O. (2020). Severe maternal morbidity among migrants with insecure residency status in Sweden 2000-2014: a population-based cohort study. *Journal of Migration and Health*, Nov 21;1-2:100006. DOI: 10.1016/j.jmh.2020.100006.
- Lundberg, A. & Lind, J. (2017). Technologies of displacement and children's right to asylum in Sweden. *Human Rights Review*, (18), 189-208.
- Lundberg, A. & Strange, M. (2017). Struggles over human rights in local government—the case of access to education for undocumented youth in Malmö, Sweden. *Critical Policy Studies*, (11) 2, 146-165.
- Lundberg, A. & Spång, M. (2017). Deportability status as basis for human rights claims: Irregularised migrants' right to health care in Sweden. *Nordic Journal of Human Rights*, (35) 1, 35-54.
- Marino, R., Mannersuo, A., Francisco, I. & Lietaert, I. (2022). At the Crossroads between Care and Control: A Cross-Country Comparison of Assisted Return. *Journal of Refugee Studies*, (36) 3, 337-358.
- Mona, H., Andersson, L.M. & Hjern, A. (2021). Barriers to accessing health care among undocumented migrants in Sweden - a principal component analysis. *BMC Health Serv Res*, (21), 830: DOI: <https://doi.org/10.1186/s12913-021-06837-y>.
- Nordling, V. & Persdotter, M. (2021). Bordering through destitution: the case of social assistance to irregularised migrants in Malmö, Sweden, *Nordic Social Work Research*, (11) 2, 155-168.
- Nordling, V., Sager, M. & Söderman, E. (2017). From citizenship to mobile commons: reflections on the local struggles of undocumented migrants in the city of Malmö, Sweden. *Citizenship Studies*, (21) 6, 710-726.

-
- Opperdoes, M, Greenbrook, J. T. V., Danielsson, L., Elden, H. & Ascher, H. (2020). Navigating contrasting liminalities: Women's experience of childbearing while undocumented in Sweden. *European Journal of Public Health*, (30) 5. DOI: [https://doi.org/10.1093/eurpub/ckaa166.9462020\(30\)](https://doi.org/10.1093/eurpub/ckaa166.9462020(30)).
- Orrenius, P. M. & Zavodny, M. (2016). Irregular Immigration in the European Union. *European Policy Analysis*, 2016(2). Sieps – Swedish Institute for European Policy Studies: <https://www.sieps.se/en/publications/2016/irregular-immigration-in-the-european-union-20162epa/>
- Ottosson, L., Eastmond, M. & Schierenbeck, I. (2013). Safeguarding a Child Perspective in Asylum Reception: Dilemmas of Children's Case Workers in Sweden. *Journal of Refugee Studies*, (26) 2, 247-264.
- Parusel, B. (2009). Focus Migration: Sweden Country Profile. Nr. 18, 31 december 2009. European Commission, European Website on Integration: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/focus-migration-sweden-country-profile_en
- Potkanski, M. (2015). Undocumented Immigrants: Health Needs in Sweden and Austria. SIAK-Journal. *Journal for Police Science and Practice*, 5, 68-75.
- Sager, M. (2018). Struggles Around Representation and in/Visibility in Everyday Migrant Irregularity in Sweden. *Nordic Journal of Migration Research*, (8) 3, 175-182.
- Selberg, N. (2014). The Laws of "Illegal" Work and Dilemmas in Interest Representation on Segmented Labor Markets: A Propos Irregular Migrants in Sweden. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 35, 247-288.
- Sigvardsson, E. (2013). Presenting absent bodies: undocumented persons coping and resisting in Sweden. *Cultural Geographies*, (20) 4, 523-539.
- Sjögren, A. & Ascher, H. (2006). Gömda barn i skolan: varför och hur gör man? *Skolhälsovård*, (7) 3, 25-32.
- Skaarup, M. C. (2021). "It's To Protect the Country!": The Everyday Performance of Border Security in Sweden. *Nordic Journal of Migration Research*, (11) 2, 156-171.
- Spencer, S. (2017). Multi-level governance of an intractable policy problem: migrants with irregular status in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, (11), 2, 2034-2052.

-
- Stubbe Østergaard L., Norredam, M., Mock-Munoz de Luna, C., Blair, M., Goldfeld, S. & Hjern, A. (2017). Restricted health care entitlements for child migrants in Europe and Australia. *Eur J Public Health*, (27) 5, 869-873.
- Svärd, V. (2022). Sjukhuskuratorers erfarenheter av specialistkuratorer för asylsökande och papperslösa patienter. Kvalitet, arbetsvillkor och kunskap. *Socionomens forskningssupplement*, nr 52, vårterminen 2022.
- Söderman, E. & Lundberg, A. (2020). "Du förstår men du förstår ingenting": Communityteater, utvisningsbarhet och översättningspolitik. *Socialvetenskaplig tidskrift*, (27) 3-4, 291-308.
- Tjernberg, M. (2010). The economy of undocumented migration: Taxation and access to welfare. *European Journal of Migration and Law*, (12) 2, 149-171.
- Vamstad, J. & Karlsson, M. (2022). Welfare between Social and Human Rights - Charity in the New Social Landscape of Sweden. *Social Policy and Society*, 1-14. doi:10.1017/S147474642200015X
- Wahlberg, A., Källestål, C., Lundgren, A. C. & Essén, B. (2014). Causes of death among undocumented migrants in Sweden, 1997-2010. *Glob Health Action*, Jun 3;7:24464, doi: 10.3402/gha.v7.24464.
- Wahlström Smith, Å. (2021). Challenging the deportation regime: reflections on the research encounter with undocumented refugee children in Sweden. *Children's Geographies*, (27) 3-4, 101-112.
- Wahlström Smith, Å. (2020). Surviving through the kindness of strangers: can there be "wellbeing" among undocumented refugee children? *International journal of qualitative studies on health and well-being*, (15) 2, DOI: 10.1080/17482631.2020.1724757
- Wahlström Smith, Å. (2018). "Hiding in Plain Sight": Daily Strategies and Fear Management among Undocumented Refugee Children in Sweden. *Journal of Refugee Studies*, (31) 4, 588-604.
- Wassen, S.F., (2018). Where Does Securitisation Begin? The Institutionalised Securitisation of Illegal Immigration in Sweden: REVA and the ICFs. *Contemporary Voices: St Andrews Journal of International Relations*, (1) 1, 78-103.
- Wirehag, M., Andersson, L., Hjern, A. & Ascher, H. (2021). Living situations among undocumented migrants in Sweden: The effects of exclusion from fundamental housing rights. *International Journal of Social Welfare*, (30) 2, 239-248.

Wyller, T. (2013). Becoming human: compassionate citizenship. *Diaconia*, 4, 27-42.

Doktorsavhandlingar

Baghir-Zada R. (2009). *Illegal Aliens and Health (Care) Wants. The Cases of Sweden and the Netherlands*. Doktorsavhandling, Fakulteten för hälsa och samhälle, Malmö högskola.

Hammarstedt, A. (2021). *The Governance of Missing Asylum-Seekers in Sweden. Managing "Missingness" Through Different Technologies of Power*. Doktorsavhandling, Institutionen för ekonomisk historia och internationella relationer, Stockholms universitet.

Hellgren, Z. (2012). *Negotiating Social Membership. Immigrant Claims-Making Contesting Borders and Boundaries in Multi-Ethnic Europe*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.

Lind, J. (2020b). *The politics of undocumented migrant childhoods: Agency, rights, vulnerability*. Doktorsavhandling, Institutionen för globala politiska studier, Malmö universitet.

Mešić, N. (2017a). *Negotiating Solidarity: Collective Actions for Precarious Migrant Workers' Rights in Sweden*. Doktorsavhandling, Institutet för forskning om Migration, Etnicitet och Samhälle, Linköpings universitet.

Nielsen, A. (2016). *Challenging rightlessness. On Irregular Migrants and the Contestation of Welfare State Demarcation in Sweden*. Doktorsavhandling, Institutionen för statsvetenskap, Linnéuniversitetet.

Nordling, V. (2017). *Destabilising Citizenship Practices? Social work and undocumented migrants in Sweden*. Doktorsavhandling, Socialhögskolan, Lunds universitet.

Sager, M. (2011). *Everyday Clandestinity: Experiences on the Margins of Citizenship and Migration Policies*. Doktorsavhandling, Institutionen för genusstudier, Lunds universitet.

Sigvardsdotter, E. (2012). *Presenting the Absent: An Account of Undocumentedness in Sweden*. Doktorsavhandling, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.

Söderman, E. (2019). *Resistance Through Acting: Ambivalent Practices of the No Border Musical*. Doktorsavhandling, Socialhögskolan, Lunds universitet.

Böcker och bokkapitel

Blomgren S. (2008). *Svart Notis*. Atlas förlag, Stockholm.

Djampour, P. & Söderman, E. (2016). Att göra politik. Asylstafetten och "No Border Musical", i Sager, M., Holgersson, H. & Öberg, K. (red) *Irreguljär migration i Sverige. Rättigheter, vardagserfarenheter, motstånd och statliga kategoriseringar*. Daidalos, Göteborg, 323–342.

Elmhorn, C. (2008). Migrerande arbeterskor: informellt arbete och papperslösa invandrare i Stockholm, i Forsell, H. (red) *Den kalla och varma staden, migration och stadsförändring i Stockholm efter 1970*. Stockholmia förlag, Stockholm, 235–260.

Hellgren, Z. 2007. Los límites de la solidaridad. Sin papeles y niños refugiados apáticos en la sociedad de bienestar sueca [Solidaritetsens gränser. Papperslösa och apatiska flyktingbarn i den svenska välfärdsstaten], i Suárez Navaz, L., Macià, R. & Moreno, A. (red) *La lucha de los sin papeles y la extensión de la ciudadanía. Una perspectiva global [De papperslösas kamp och det utvidgade medborgarskapet. Ett globalt perspektiv]*. Traficantes de sueños, Madrid, 105–131.

Hjarnø, J. (2003). *Illegal Immigrants and Developments in Employment in the Labour Markets of the EU*. Routledge, New York.

Khosravi, S. (2010). *"Illegal" Traveller: An Auto-Ethnography of Borders*. Palgrave Macmillan, Basingstoke och New York.

Mattsson K. (2008). *De papperslösa och de aningslösa*. Leopard Förlag, Stockholm.

Mešić, N. (2017b). Framing solidarity in the unionisation of undocumented migrant workers, i Ålund, A., Schierup, C. U. & Neergard, A. (red) *Reimagining the nation: essays on twenty-first-century Sweden*. Peter Lang Publishing Group, Bern, 303–325.

Rosengren A. (2009). *Vinna eller försvinna – om flykt, asyl, och hjälpare*. Carlssons förlag, Stockholm.

Sager, M. (2014). Motherwork i papperslöshet: Om nation, familj och "kvinnovänlighet." I K. Sandell, M. Sager & N. Rätzel (red.). *Kritiska gemenskaper: att skriva feministisk och postkolonial vetenskap*. Lund: Genusvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, 71–82.

Tamas, G. (2009). *De apatiska: om makt, myter och manipulation*. Natur och Kultur, Stockholm.

Torp, E. (2020). *Vi, skuggorna: Ett Sverige du inte känner till*. Leopard förlag, Stockholm.

Vestin, S. (2006). *Flyktingfällan*. Ordfront, Stockholm.

Rapporter

Barnombudsmannen. (2017). *Ensamkommande barn som försvinner*.
https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/rapport_ensamkommande_barn_som_forsvinner_2017.pdf

Björngren-Cuadra, C. & Cattacin, S. (2010). Policies on Health Care for Undocumented Migrants in the EU27: Towards a Comparative Framework. Summary report. In *Health Care in NowHereland. Improving Services for Undocumented Migrants in the EU*. Malmö universitet, Malmö.

Bodegård, G. (2006). Att ha rätt till vård ≠ att få tillgång till vård. Vård av asylsökande barn med uppgivenhetssymtom, i Groglopo, A. & Ahlberg, B.M. (red). *Hälsa, vård och strukturell diskriminering*. Fritzes, Stockholm, 171–229. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU (2006:78).

Envall, E., Vestini, S., Caudraj, C. B., Staafj, A., Ascherk, H. & Khosravi, S. (2010). Papperslösa. Kapitel 8 i *Social Rapport 2010*. Socialstyrelsen, Stockholm, 268–292.

FN:s Råd för mänskliga rättigheter. (2007). *FN:s särskilda rapportör för rätten till hälsa, Paul Hunt, rapport om tillståndet för de mänskliga rättigheterna på hälsoområdet i Sverige*. <https://digitallibrary.un.org/record/594900?ln>

Gavanas, A. (2010). *Vem städar folkhemmet?* Rapport från Institutet för framtidsstudier (IFFS): <https://www.iffs.se/en/publications/iffs-reports/who-cleans-the-welfare-state-migration-informalization-social-exclusion-and-domestic-services-in-stockholm/>

Holmgren, A. (2008). *Projekt RITA – Rättvis ingång till arbete. En rapport om papperslösa i städbranschen*. Ett projekt i Fastighetsanställdas förbund med stöd från Näringsdepartementet och Europeiska flyktingfonden.
<http://www.temaasyl.se/Documents/Organisationer/Ovriga/RITA-rattvis%20ingang%20till%20arbete.pdf>.

Khosravi, S. (2008). På undantag i folkhemmet: irreguljära immigranter i Sverige. *Ojämlighet och utanförskap*, Socialförsäkringsrapport 2008:4, 81–89.

Khosravi, S. (2006). Territorialiserad mänsklighet: irreguljära immigranter och det nakna livet, i de los Reyes, P. (red). *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*. Fritzes, Stockholm, 283–310. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU (2006:37).

Läkare i världen. (2009). *Tillgång till vård för papperslösa i elva europeiska länder. Kartläggning av tillgång till vård i Europa*.
<https://mdmeuroblog.files.wordpress.com/2014/01/rapport-se-final-couv.pdf>

Läkare utan gränser. (2005). *Gömda i Sverige. Utestängda från hälso- och sjukvård*. <https://lakareutangranser.se/vad-vi-gor/rapporter-och-forskning/sverige-papperslosa-utestangs-fran-varld>

Länsstyrelsen Stockholm. (2016). *Lost in Migration: A Report on Missing Unaccompanied Minors in Sweden*. Länsstyrelsen Stockholm 2016:28.
<https://rm.coe.int/168070aca4>

Länsstyrelserna. (2017). *På flykt och försvunnen*. Sammanställning av åtgärdsförslag till regeringen om barn som försvinner i Sverige.
<https://www.lansstyrelsen.se/download/18.691fcf616219e10e9364b8/1526068459518/pa-flykt-och-f%C3%B6rsvunnen-sammanstallning-av-atgardsforslag.pdf>

Lönnermark, E. (2018). *Kunskap om rätten till vård för tillståndslösa och asylsökande personer. En enkätstudie bland sjuksköterskestudenter, läkarstudenter och läkare i Västra Götaland*. Västra Götalandsregionen, Göteborgs universitet. <https://mellanarkiv-offentlig.vgregion.se/alfresco/s/archive/stream/public/v1/source/available/SOFIA/RS8406-164344997586/SURROGATE/Kunskap%20om%20rätten%20till%20vård%20för%20tillståndslösa%20och%20asylsökande%20personer-1.pdf>.

Ohlson M. Irreguljära immigranter – osynliggjorda och diskriminerande inom sjukvården, Groglopo, A. & Ahlberg, B.M. (red). *Hälsa, vård och strukturell diskriminering*. Fritzes, Stockholm. s. 137–170. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU (2006:78).

Rädda Barnen. (2004). *Vem tar ansvaret för de ensamkommande barnen?*
<https://www.temaasyl.se/Documents/Organisationer/R%C3%A4dda%20Barnen/Att%20M%C3%B6ta%20De%20Ensamkommande%20Barnen.pdf>

Rädda Barnen. (2008). *Barn utan papper – jag vill bara landa*. Rapport från Rädda Barnens projekt Utanpapper.nu, en hjälplinje för barn utan papper.
https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/jag_vill_bar_a_land_a.pdf/

Röda Korset och Stockholms Stadsmission. (2015). *Röster från skuggsamhället – att leva som papperslös i Sverige*.
<https://www.rodakorset.se/globalassets/rodakorset.se/dokument/om-oss/fakta-och-standpunkter/rapporter/roster-fran-skuggsamhallet-150417.pdf>

Röda Korset. (2018). *Nedslag i verkligheten. Tillgång till vård för papperslösa*.
<https://www.rodakorset.se/globalassets/rodakorset.se/dokument/om-oss/fakta-och-standpunkter/rapporter/nedslag-i-verkligheten-2018.pdf>

Skolinspektionen. (2015). *Utbildning för asylsökande barn och barn som vistas i landet utan tillstånd. Riktad tillsyn i 30 kommuner*.
<https://skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/ovriga-publikationer/2015/asyl---rt/rapport-riktad-asyl-150324.pdf>

Socialstyrelsen. (2021). *Slutrapport från Kunskapscentrum för ensamkommande barn*.
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2021-2-7230.pdf>

Socialstyrelsen. (2009). *Barn med uppgivenhetssymtom i asylsökande familjer. En förstudie hösten 2009*.
<https://www.rosengrenska.org/pdfs/SoSforstudieApatiskaBarn100205.pdf>

Socialstyrelsen och Statens invandrarverk. (1999). *När barn lever gömda*. SoS-rapport 1999:5.

SOU (2010:5). Utbildningsdepartementet. *Skolgång för alla barn*.

SOU (2011: 48). *Vård efter behov och på lika villkor: en mänsklig rättighet*.

Forskningsbaserade artiklar

Forte, 20 februari 2023: "Riskfyllt liv i det svenska skuggsamhället". Artikel baserad på Sherzod Eralievs forskningsprojekt "Informality, Migrant Precarity and Exploitation in Nordic Context: Uzbek Migrant Workers in Sweden and Finland". <https://www.forskning.se/2023/02/20/papperslosa-migrantarbetare#>

Göteborgs universitet, 25 februari 2019: "Mycket svåra livsförhållanden för papperslösa migranter". <https://www.forskning.se/2019/02/25/mycket-svara-livsforhallanden-for-papperslosa-migranter/>

Göteborgs universitet, 25 januari 2017: "Ständig skräck och stress – så lever papperslösa barn i Sverige". <https://www.forskning.se/2017/01/25/standig-skrack-och-stress-sa-lever-papperslosa-barn-i-sverige/>

Leander, P. (2014). Skyldig tills motsatsen bevisats? En granskning av polisens inre utlänningskontroller. *Arena idé*. <https://e-arkiv.arbark.se/bibliotek/tankesmedjor/arenaide/leander-skyldig-2014.pdf>

Linköpings universitet, 20 februari 2017: "Svensk solidaritet hjälper utsatta migrantarbetare". <https://www.forskning.se/2017/02/20/svensk-solidaritet-hjalper-utsatta-migrantarbetare/>

Linnéuniversitetet, 11 februari 2016: "De papperslösas rättigheter genom tiderna". <https://www.forskning.se/2016/02/11/de-papperslosas-rattigheter-genom-tiderna/>

Lunds universitet, 1 mars 2011: "Papperslösa flyktingar inte lika osynliga längre". <https://www.forskning.se/2011/03/01/papperslosa-flyktingar-inte-lika-osynliga-langre/>

Malmö universitet, 1 oktober 2020: "Svårare för papperslösa barn i Sverige sedan 2015". <https://www.forskning.se/2020/10/01/svarare-for-papperslosa-barn-i-sverige-sedan-2015/#>

Mälardalens universitet, 13 september 2019: "Samverkan med, snarare än för, bäst för ensamkommande". <https://www.forskning.se/2019/09/13/samverkan-med-snarare-an-for-bast-for-ensamkommande/>

Riksbankens Jubileumsfond, 8 oktober 2013: "Papperslösa arbetsmigranter lever i extrem utsatthet i Sverige". <https://www.forskning.se/2013/10/08/papperslosa-arbetsmigranter-lever-i-extrem-utsatthet-i-sverige/>

Stockholms universitet, 7 mars 2019: "Barn till ekonomiskt utsatta EU-migranter saknar tydlig rätt till vård". <https://www.forskning.se/2019/03/07/barn-till-ekonomiskt-utsatta-eu-migranter-saknar-tydlig-ratt-till-varld/>

Uppsala universitet, 18 maj 2012: "Ultimat utanförskap för papperslösa i Sverige". <https://www.forskning.se/2012/05/18/ultimat-utanforskap-for-papperslosa-i-sverige/>

Pågående forskningsprojekt

Sherzod Eraliev (PI): "Informality, Migrant Precarity and Exploitation in Nordic Context: Uzbek Migrant Workers in Sweden and Finland". Lunds universitet.

(Forte). 2022: <https://www.soclaw.lu.se/en/article/life-and-labour-undocumented-uzbeks-sweden-and-finland>

Bilaga 1: Sökmotorer och sökord

Följande sökmotorer/databaser har använts för att söka efter forskning om skuggsamhället i Sverige

Google

Google Scholar

Academia

Research Gate

Web of Science

Mendeley

Forskning.se

Diva (diva-portal.org)

UPF Library (<https://www.upf.edu/es/web/biblioteca-informatica>)

Följande sökord har använts

Svenska

Skuggsamhället

Skuggsamhället i Sverige

Odokumenterad invandring Sverige

Odokumenterad migration Sverige

Odokumenterade invandrare Sverige

Odokumenterade migranter Sverige

Papperslösa Sverige

Irreguljär invandring Sverige

Irreguljär migration Sverige

Irreguljära invandrare Sverige

Irreguljära migranter Sverige

Illegal invandring Sverige

Illegal migration Sverige

Illegala invandrare Sverige

Illegala migranter Sverige

Engelska

Undocumented immigration Sweden

Undocumented migration Sweden

Undocumented immigrants Sweden

Undocumented migrants Sweden

Irregular immigration Sweden

Irregular migration Sweden

Irregular immigrants Sweden

Irregular migrants Sweden

Illegal immigration Sweden

Illegal migration Sweden

Illegal immigrants Sweden

Illegal migrants Sweden

Förteckning över tidigare publikationer

Rapport och Policy Brief 2014:1, *Radikala högerpartier och attityder till invandring i Europa*, Mikael Hjerm och Andrea Bohman.

Rapport och Policy Brief 2015:1, *Internationell migration och remitteringar i Etiopien*, Lisa Andersson.

Kunskapsöversikt 2015:2, *Politiska remitteringar*, Emma Lundgren Jörum och Åsa Lundgren.

Kunskapsöversikt 2015:3, *Integrationspolitik och arbetsmarknad*, Patrick Joyce.

Kunskapsöversikt 2015:4, *Migration och företagens internationalisering*, Andreas Hatzigeorgiou och Magnus Lodefalk.

Rapport och Policy Brief 2015:5, *Svenskt medborgarskap: reglering och förändring i ett skandinaviskt perspektiv*, Mikael Spång.

Rapport och Policy Brief 2015:6, *Vem blir medborgare och vad händer sen? Naturalisering i Danmark, Norge och Sverige*, Pieter Bevelander, Jonas Helgertz, Bernt Bratsberg och Anna Tegunimataka.

Kunskapsöversikt 2015:7, *Kategoriernas dilemman*, Per Strömblad och Gunnar Myrberg.

Rapport och Policy Brief 2015:8, *Valet och Vägen: Syriska flyktingar i Sverige*, Emma Jörum Lundgren.

Rapport och Policy Brief 2015:9, *Arbetskraftsinvandring efter 2008 års reform*, Catharina Calleman (red.) och Petra Herzfeld Olsson (red.).

Kunskapsöversikt 2016:1, *Alla tiders migration!* Dick Harrison.

Rapport och Policy Brief 2016:2, *Invandringens arbetsmarknadseffekter*, Mattias Engdahl.

Rapport och Policy Brief 2016:3, *Irreguljär migration och Europas gränskontroller*, Ruben Andersson.

Kunskapsöversikt 2016:4, *Diaspora – ett begrepp i utveckling*, Erik Olsson.

Kunskapsöversikt 2016:5, *Migration within and from Africa*, Aderanti Adepoju.

Rapport och Policy Brief 2016:6, *Invandring, mediebilder och radikala högerpopulistiska partier i Norden*, Anders Hellström och Anna-Lena Lodenius.

Kunskapsöversikt 2016:7, *Invandring och företagande*, Martin Klinthäll, Craig Mitchell, Tobias Schölin, Zoran Slavnić & Susanne Urban.

Rapport och Policy Brief 2016:8, *Invandringens effekter på Sveriges ekonomiska utveckling*, Bo Malmberg, Thomas Wimark, Jani Turunen & Linn Axelsson.

Kunskapsöversikt 2017:1, *De invandringskritiska partiernas politiska inflytande i Europa*, Maria Tyrberg & Carl Dahlström.

Kunskapsöversikt 2017:2, *Hatbrott med främlingsfientliga och rasistiska motiv*, Berit Wigerfelt och Anders S Wigerfelt.

Avhandlingsnytt 2017:3, *Vägen till arbete. Utlandsföddas möte med den svenska arbetsmarknaden*, Moa Bursell, Mikael Hellström, Jennie K Larsson, Melissa Kelly, Martin Qvist och Caroline Tovatt.

Policy Brief 2017:4, *Integration och tillit – långsiktiga konsekvenser av den stora invandringen till Norge*, Grete Brochmann.

Kunskapsöversikt 2017:5, *Invandringens historia – från "folkhemmet" till dagens Sverige*, Mikael Byström och Pär Frohnert.

Rapport och Policy Brief 2017:6, *Invandring i medierna – Hur rapporterade svenska tidningar åren 2010–2015?*, Jesper Strömbäck, Felicia Andersson och Evelina Nedlund.

Rapport och Policy Brief 2017:7, *Valdeltagande och representation – Om invandring och politisk integration i Sverige*, Pieter Bevelander (red.) och Mikael Spång (red.).

Rapport och Policy Brief 2017:8, *Responsibility Sharing for Refugees in the Middle East and North Africa*, Susan Martin.

Rapport och Policy Brief 2017:9, *Reforming the Common European Asylum System*, Bernd Parusel och Jan Schneider.

Rapport och Policy Brief 2017:10, *A Fair Share: Refugees and Responsibility-Sharing*, Alexander Betts, Cathryn Costello och Natascha Zaun.

Rapport och Policy Brief 2018:1, *Somali Diaspora Groups in Sweden – Engagement in Development and Relief Work in the Horn of Africa*, Nauja Kleist.

Rapport och Policy Brief 2018:2, *Akademiskt utbyte och internationell migration – En studie av stipendiater inom Svenska institutets Visbyprogram 1997–2015*, Andreas Åkerlund, Astrid Collsiöö och Mikael Börjesson.

Rapport och Policy Brief 2018:3, *Ensamkommande barns och ungas väg in i det svenska samhället*, Eskil Wadensjö och Aycan Çelikaksoy.

Rapport och Policy Brief 2018:4, *Attityder till invandring – en analys av förändringar och medieeffekter i Sverige 2014–2016*, Jesper Strömbäck och Nora Theorin.

Rapport och Policy Brief 2018:5, *Familj, medborgarskap, migration – Sveriges politik för anhöriginvandring i ett jämförande perspektiv*, Karin Borevi.

Avhandlingsnytt 2018:6, *Barn och migration*, Mehek Muftee, Lisa Ottosson, Gunilla Jarkman Björn, Anna Åhlund, Eva Skowronski och Michael Lindblad.

Policy Brief 2018:7, *Människohandel och människosmuggling i den irreguljära migrationen*, Ryszard Piotrowicz.

Rapport och policy Brief 2018:8, *Asylsökandes möte med Sverige – Lärdomar från en panelundersökning*, Peter Esaiasson och Jacob Sohlberg.

Policy Brief 2018:9, *Medborgarskapslagar – en global jämförelse*, Rainer Bauböck.

Rapport och Policy Brief 2019:1, *Bridging the Gaps – Linking Research to Public Debates and Policy-making on Migration and integration*, Martin Ruhs, Kristof Tamas och Joakim Palme.

Rapport och Policy Brief 2019:2, *Från Afrikas horn till Sverige: Smuggling, informella nätverk och diasporans engagemang*, Tekalign Ayalew Mengiste och Erik Olsson.

Rapport och Policy Brief 2019:3, *Thai berry pickers in Sweden – A migration corridor to a low-wage sector*, Charlotta Hedberg, Linn Axelsson and Manolo Abella.

Rapport och Policy Brief 2019:4, *Internationella studenter i Sverige – Avgiftsreformens påverkan på inflödet av studenter*, André Bryntesson och Mikael Börjesson.

Kunskapsöversikt och Policy Brief 2019:5, *Migration and development - The role for development aid*, Robert E.B. Lucas.

Policy Brief 2019:6, *Åter till grunderna - Läsförmåga, immigration och arbetsmarknadsutfall i Sverige*, Jon Kristian Pareliusson.

Policy Brief 2019:7, *Ålder vid invandring och arbetsmarknadsintegration - det svenska exemplet*, Torun Österberg.

Policy Brief 2019:8, *Barn med posttraumatisk stress - utvärdering av en gruppintervention för ensamkommande flyktingbarn med symptom på posttraumatisk stress*, Anna Sarkadi.

Policy Brief 2019:9, *Suicidalt beteende och vård - skillnader mellan flyktingar, andra migranter och personer födda i Sverige*, Ellenor Mittendorfer-Rutz.

Policy Brief 2019:10, *Fri rörlighet för arbetstagare i EU och dess effekter på statsfinanserna*, Marcus Österman, Joakim Palme och Martin Ruhs.

Rapport och Policy Brief 2020:1, *De som inte får stanna: Att implementera återvändandepolitik*, Henrik Malm Lindberg.

Rapport och Policy Brief 2020:2, *Laglig migration för arbete och studier - Möjligheter att få uppehållstillstånd i Sverige för personer som saknar skyddsbehov*, Bernd Parusel.

Rapport och Policy Brief 2020:3, *Effekten av krig - Posttraumatisk stress och social tillit hos flyktingar*, Jonathan Hall och Dennis Kahn.

Rapport och Policy Brief 2020:4, *Åtgärder mot människosmuggling och människohandel: Är de förenliga med EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna?*, Vladislava Stoyanova.

Policy Brief 2020:5, *Den reglerade invandringen och barnets bästa*, Louise Dane.

Policy Brief 2020:6, *Migrationspolitik, välfärd och jämlikhet*, Björn Östbring.

Avhandlingsnytt 2020:7, *Migranternas möte med svensk hälso- och sjukvård*, Juliet Aweko, Ulrika Byrskog, Annika Esscher, Robert Jonzon och Josefin Wångdahl.

Policy Brief 2020:8, *Språkkaféet som arena för språkträning*, Gunilla Jansson och Silvia Kunitz.

Policy Brief 2020:9, *Nyanlända elever och lärande på gymnasieskolans språkintröduktionsprogram*, Päivi Juvonen.

Rapport och Policy Brief 2021:1, *Idrott och hälsa bland flickor - Uppfattningar och erfarenheter bland föräldrar från Somalia, Eritrea, Syrien och Sverige*, Anders Kassman och Åsa Kneck.

Policy Brief 2021:2, *Miljonprogram, migranter och utsatthet för covid-19*, Erik Hansson, Lina Al-Nahar, Maria Albin, Eskil Jakobsson, Maria Magnusson och Kristina Jakobsson.

Rapport och Policy Brief 2021:3, *Lokalsamhälletillit i Sverige före och efter flyktningkrisen*, Susanne Wallman Lundåsen.

Kunskapsöversikt 2021:4, *Tolkfunktionen i asylprocessen*, Cecilia Wadensjö, Hanna Sofia Rehnberg och Zoe Nikolaidou.

Avhandlingsnytt 2021:5, *Tidsbegränsade uppehållstillstånd, egenföretagande och skolsegregation – Aktuella avhandlingar om utrikes födda på arbetsmarknaden*, Kristoffer Jutvik, Matilda Kilström, Elisabet Olme, Aliaksei Kazlou och Debbie Lau.

Rapport 2021:6, *Ungas uppväxtvillkor och integration*, Jan O. Jonsson, Susanne Åsman, Thomas Johansson, Ylva Odenbring, Sevgi Bayram Özdemir, Erik Lundberg, Metin Özdemir, Bo Malmberg och Eva Andersson.

Policy Brief 2021:7, *Invandring och välfärdsstaten*, Tina Goldschmidt.

Policy Brief 2021:8, *Interaktiv rasism på internet, i pressen och politiken*, Mattias Ekman.

Policy Brief 2021:9, *Polariserad demokrati. Hur uppfattade hot påverkar främlings-fientlighet och spänningar mellan olika grupper i samhället*, Emma A. Renström och Hanna Bäck.

Rapport och Policy Brief 2021:10, *De som skickades tillbaka: Återvändande och återintegration av avvisade asylsökande till Afghanistan och Irak*, Henrik Malm Lindberg, Constanza Vera-Larrucea och André Asplund.

Rapport och Policy Brief 2021:11, *Trade Agreements as a Venue for Migration Governance? Potential and Challenges for the European Union*, Sandra Lavenex och Tamirace Fakhoury.

Policy Brief 2021:12, *The evolving policy coherence for development. Risk or opportunity for the EU as a development actor?*, Anna Michalski.

Avhandlingsnytt 2021:13, *Nya perspektiv på segregation: skola, psykisk hälsa och bosättningsmönster*, Maria Granvik Saminathen, Sara Brolin Låftman, Petra Löfstedt, Elisabet Olme, Dany Kessel, Louisa Vogiazides, Hernan Mondani, Charisse Johnson-Singh, Mikael Rostila, Antonio Ponce de Leon, Yvonne Forsell och Karin Engström.

Kunskapsöversikt 2022:1, *Exillitteratur I Sverige 1969 till 2019*, Daniel Pedersen.

Kunskapsöversikt 2022:2, *Migrationens påverkan på klimatanpassning och sårbarhet*, François Gemenne.

Policy Brief 2022:3, *Hur många kommer fly från Ukraina och vilka EU-länder kommer de söka sig till?*, Mikael Elinder, Oscar Erixson och Olle Hammar.

Policy Brief 2022:4, *Massflyktsdirektivet: EU:s svar på skyddsökande från Ukraina. Tillfälligt skydd – "varför", "vem", "vad", "var" och "hur"*, Eleni Karageorgiou och Vladislava Stoyanova.

Rapport 2022:5, *Invandring och integration i svensk opinion. Hur formas värderingar och verklighetsuppfattningar?*, Anders Westholm.

Rapport 2022:6, *Hur gemensamma är de gemensamma EU-reglerna? Svensk asylrätt i europeiskt perspektiv*, Eleni Karageorgiou och Vladislava Stoyanova.

Policy Brief 2022:7, *Vilka är mest benägna att rösta i svenska lokala val?*, Pieter Bevelander.

Rapport 2022:8, *Nyanländas integration: En enkätstudie om språkstuderandes erfarenheter av livet i Sverige*, Sara Thalberg och Linus Liljeberg.

Kunskapsöversikt 2022:9, *Klimatförändringar, fördrivningar, mobilitet och migration: forskningsläget kring nuläget, framtida scenarios och policyalternativ*, Mathias Czaika och Rainer Münz.

Policy Brief 2022:10, *(Kommunala) insatser för att underlätta arbetsmarknadsinträdet för flyktingar och deras anhöriga*, Mattias Engdahl, Anders Forslund och Ulrika Vikman.

Policy Brief 2023:1, *Att förstå klyftan mellan politiken för flyktingintegration och erfarenheterna av integration: Resultat från två EU-finansierade projekt, FOCUS och NIEM*, Nahikari Irastorza och Sayaka Osanami Törngren.

Kunskapsöversikt 2023:2, *Migration, religion och integration*, Magdalena Nordin.

Policy Brief 2023:3, *Lokal Migrationspolitik: Om strukturer, aktörer och processer i svenska kommuner*, Jon Nyhlén och Gustav Lidén.

Rapport 2023:4, *Under ytan: Hur många och vilka vill lämna sina länder för att flytta till EU och Sverige?*, Mikael Elinder, Oscar Erixson och Olle Hammar.

Avhandlingsnytt 2023:5, *Migration, kontroll och säkerhet i en europeisk kontext*. Louise Bengtsson, Jennie Brandén, Daniel Silberstein och Teresa Quintel.

Policy Brief 2023:6, *Laglig migration för arbete och studier. Möjligheter att få uppehållstillstånd i Sverige för personer som saknar skyddsbehov*, Bernd Parusel.

Policy Brief 2023:7, *Integrationsprocesser och traditionsförhandlingar inom religiösa samfund*, Magdalena Nordin.

Policy Brief 2023:8, *Ökar röstande aptiten på medborgarskap?*, Pieter Bevelander, Michaela Slotwinski och Alois Stutzer

Rapport och Policy Brief 2023:9, *Etablering av nyanlända flyktingar: Effekter av en tidig och intensiv arbetsmarknadspolitisk insats*, Matz Dahlberg, Johan Egebark och Ulrika Vikman.

Avhandlingsnytt 2023:10, *Hinder och möjligheter för etablering på den svenska arbetsmarknaden*, Ruth Björklöv, Maria Cheung och Suzanne Planchard (redaktörer).

Policy Brief 2023:11, *Integration av unga i Sverige i ett flerdimensionellt perspektiv*, Jan O. Jonsson.

Policy Brief 2023:12, *Civilsamhällets bidrag i integration i bostadsområden med socioekonomiska utmaningar*, Gabriella Elgenius.

Policy Brief 2023:13, *Den reglerade invandringen och barnets bästa: en uppdatering efter Tidöavtalet*, Louise Dane.

Kunskapsöversikt 2024:1, *Återvändande och (åter)integration för barn i familj: En systematisk kunskapsöversikt*, Pinar Aslan Akay.

Begreppet "skuggsamhället" har etablerats i Sverige under de senaste åren. Det används för att beskriva den växande grupp utländska medborgare som lever utanför samhällets skyddsnät, utan uppehållstillstånd och som ofta utnyttjas på arbetsmarknaden. Skuggsamhället är ett laddat begrepp som diskuteras flitigt i politiken och i media, men är samtidigt inte särskilt uppmärksammat som forskningsområde. Vad kan vi säga om skuggsamhället i Sverige utifrån den forskning som existerar? Denna kunskapsöversikt kartlägger befintlig forskning som beskriver skuggsamhället i Sverige utifrån dess omfattning och sammansättning. Den granskar också hur skuggsamhället problematiseras som samhällsfenomen inom den befintliga forskningen. Den utgör därför ett viktigt bidrag till forskningen och även till beslutsfattare och praktiker som möter människor i skuggsamhället i sitt dagliga arbete.

Författaren till kunskapsöversikten är Zenia Hellgren, doktor i sociologi (Stockholms universitet 2012), lektor i politisk och social teori och senior forskare inom mångfald och migration vid Universitat Pompeu Fabra (Barcelona, Spanien).

Delegationen för migrationsstudier är en oberoende kommitté som initierar studier och förmedlar forskningsresultat som underlag till framtida migrationspolitiska beslut och för att bidra till samhällsdebatten.

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

Delegationen för
Migrationsstudier
Ju 2013:17